

Siyer Edebiyatı Bağlamında Hâce Muhammed Lutfi'nin Mevlid ve Mi'râciye'si

Tuba Nur Saraçoğlu

0000-0002-3805-4034

Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Mardin, Türkiye

ror.org/0396cd675

tubanursaracoglu@artuklu.edu.tr

Öz

İslam tarihinin en erken dönemlerinden beri varlığını sürdüren siyer yazıcılığı, zamanla oldukça geniş ve zengin bir literatürü ortaya çıkarmıştır. Klasik siyer telifleriyle başlayan bu literatürün şerh-haşiyelerle tenkit ve nakil süreçleri devam etmiş, hatta tematik alt türlerle genişlediği görülmüştür. Umumiyetle nesir formunda kaleme alınan eserlerle birlikte şiirin de tarih boyunca siyer yazıcılığını şekillendirdiği görülmektedir. Manzum siyer metinlerinin en yoğun ve yaygın kullanıldığı Osmanlı dönemi, şiirin siyer yazıcılığında öne çıkmasını sağlamıştır. Modernleşme dönemine kadar belli bir süreklilik arz eden kaynak kullanımı ve metin inşa yöntemi, bu dönemde ciddi bir kırılmaya uğramıştır. Bu kırılma Türkiye Cumhuriyeti dönemi siyer metinlerini, telif ve araştırma düzeyinde etkilemiştir. Mevcut siyer literatürünün Batılı referanslarla eleştirisi ve kaynak kullanımındaki yeni tercihler artık farklı bir dönemi beraberinde getirmiştir. Klasik dönem siyer yazıcılığının birçok unsurunun terk edildiği bu yeni dönemde edebî üslupla yazılmış metinlerle karşılaşmaktadır. Klasik eğitim süreçlerinden geçmiş ve tasavvufî yönüyle bir geleneğin temsilcisi olan Alvarlı Hâce Muhammed Lutfi tarafından yazılan bu metinler çalışmamıza konu edilmiştir. Bu makalede siyer yazıcılığının edebî metinlerinden biri kabul edilebilecek Hâce Muhammed Lutfi'nin *Hulâsatü'l-hakâyık* isimli eserinin Mi'râcü'n-Nebî ve Mevlidü'n-Nebî kısımları ele alınmıştır. Makalede öncelikle siyer yazıcılığında şiirin kaynak ve yazım formu olarak kullanımına dair kısa bir tarihçe verilmiş, ardından metin inşa biçimleri üzerinde durulmuş ve son olarak Hâce Muhammed Lutfi'nin eserinin mevlid ve mi'râciye kısımları siyer yazımı konusundaki tercihleri, kaynakları, formu ve ana temalarıyla ele alınmıştır. Böylelikle şiirin siyer yazıcılığında kullanımının tarihçesini ele almak, manzum metinlerin siyer sahasına konu olmasını tartışmaya açmak hedeflenmiş, bu amaçla araştırmaya konu olan metinler muhteva, kaynak kullanımı ve üslup itibarıyla değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda siyer edebiyatının ortaya çıkışından itibaren var olan şiirin zamanla kendine has bir metin inşa biçimine dönüşerek bu literatürü beslediği, Hâce Muhammed Lutfi'nin mevlid ve mi'râciyesinin kaynakları ve üslubu itibarıyla klasik literatürü Cumhuriyet döneminde devam ettiren metinler olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

İslam Tarihi; Hâce Muhammed Lutfi; Mevlid; Mi'râc; Manzum Siyer

Öne Çıkanlar

- Siyer yazıcılığında ilk dönemlerden Cumhuriyet dönemine kadar şiire bir kaynak ve yazım tekniği olarak müracaat edilmiştir.
- Siyer yazıcılığında klasik telifler, şerh-haşiyeler ve manzum metinlere bakıldığında bunların kaynakları, metin inşa biçimleri ve müellifin metindeki varlığına göre farklılık arz ettiği tespit edilmiştir.
- Modernleşme tecrübesi siyer yazıcılığını üslup ve kaynak kullanımı itibariyle etkilemiş, şerhler ve haşiyelerle Osmanlı dönemi manzum siyer telifleri terk edilmiştir.
- Cumhuriyet dönemi siyer yazıcılığında, Hâce Muhammed Lutfî'nin mevlid ve mi'râc konulu şiirleri, referansları ve üslubuyla geleneği devam ettiren önemli metinlerdir.
- Hâce Muhammed Lutfî'nin tasavvufî mensubiyeti ve dönemin tartışmalarına uzak bir iklimde metin üretmiş olması klasik unsurları bünyesinde taşıyan bir siyer anlatısı inşa etmesini sağlamıştır.

Atıf Bilgisi

Saraçoğlu, Tuba Nur. "Siyer Edebiyatı Bağlamında Hâce Muhammed Lutfî'nin Mevlid ve Mi'râciye'si". *Eskiyeni* 53 (Haziran 2024), 803-831.

Makale Bilgileri

<i>Geliş Tarihi</i>	08 Aralık 2023
<i>Kabul Tarihi</i>	16 Haziran 2024
<i>Yayım Tarihi</i>	30 Haziran 2024
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı – Turnitin - intihal.net
<i>Etik Bildirim</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	-
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

Mawlid and Mi'rāj Poems of Hāja Muhammad Lutfi in Sīrat Literature

Tuba Nur Saracoglu

0000-0002-3805-4034

Mardin Artuklu University, Faculty of Islamic Science, Department of Islamic History and Art, Mardin, Türkiye

<https://ror.org/0396cd675>

tubanursaracoglu@artuklu.edu.tr

Abstract

Over the years, the writing of sīrat, which dates back to the earliest times of Islamic history, has made an enormous and varied body of literature available. This literature developed through commentary-hashiyas, critique, and transmission, and even continued with the addition of thematic sub-genres. The works written in prose form, have influenced sīrat writing throughout history. During the Ottoman era, poetry gained prominence, with poetic sīrat texts being widely utilized. The sources and the method of text generation, which had a certain continuity until the modernization era, underwent a significant in this period. This rupture affected the sīrat texts of the Republic of Turkey period. A new age has been brought about by the criticism of the sīrat literature that is currently in existence using new preferences for the utilization of sources. Texts produced in a literary manner are found in this new era when many aspects of traditional sīrat writing have been abandoned. We are studying these texts authored by Alvarlı Hāja Muhammad Lutfi, who underwent classical education procedures and represented a tradition with a Sufi component. This study discusses two sections of Hāja Muhammad Lutfi's *Hulāsat al-ḥaqāyīq*, which is regarded as one of the literary texts of sīrat writing: Mīrāj al-Nabī and Mawlid al-Nabī. The study begins with a brief history of the use of poetry as a writing form and source in sīrat writing, then, it emphasizes the forms of text construction, and finally, it discusses the main themes, sources, preferences, and mi'rājīya and mawlid sections of Hāja Muhammad Lutfi's work in sīrat writing. In this way, it aimed to discuss the history of using poetry in sīrat literature, to open the poetic texts in the sīrat genre to the discussion, and for this purpose, the texts subject to the research were evaluated in terms of content, use of sources and style. As a result of the research, it has been seen that poetry, which has existed since the emergence of sīrat literature, has turned into a unique form of text construction in time and fed this literature, and that the mawlid and mi'rājīyya of Hāja Muhammad Lutfi are texts that continue the classical literature in the Republican period in terms of their sources and style.

Keywords

Islamicate History; Hāja Muhammad Lutfi; Mawlid; Mi'rāj; Modern Sīrat Writing

Highlights

- Poetry is used in sīrat literature as a source and a literary technique from the early times till the Republican era.
- It has been found that there are differences between the classical editions, commentaries, and poetical texts in sīrat writing in terms of their sources, text structure forms, and author existence.
- The process of modernization had an impact on the style and citation of sources used in sīrat writing; commentaries, glosses, and the Ottoman verse sīrat compositions were gradually abandoned.
- Hāja Muhammad Lutfi's poems on mawlid and mi'rāj are significant texts that continue on the tradition with their references and style in the sīrat writing in the Republican era.
- Hāja Muhammad Lutfi was able to create a sīrat narrative with classical components because of his Sufi membership and the fact that he wrote in an environment remote from the controversies of his time.

Citation

Saraçoğlu, Tuba Nur. "Mawlid and Mi'rāj Poems of Hāja Muhammad Lutfi in Sīrat Literature". *Eskiyeni* 53 (June 2024), 803-831.

Article Information

<i>Date of submission</i>	08 December 2023
<i>Date of acceptance</i>	16 June 2024
<i>Date of publication</i>	30 June 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - Turnitin - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Development Goals</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabından rivayetlerle başlayarak günümüze kadar varlığını sürdüren siyer edebiyatı,¹ geniş bir coğrafyada farklı dönemlerde üretilen metin çeşitliliğiyle zengin bir literatüre sahiptir. Siyer teliflerinin yanı sıra siyer tetkiklerini de kapsayan bu geniş literatür hakkında birçok kıymetli çalışma yayınlanmıştır.² Bununla birlikte Arapça, Farsça, Türkçe başta olmak üzere farklı dillerde yazılmış ve Arap dünyasından İran'a, Anadolu'dan Balkanlara uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmış bu literatürün detaylı bir dökümü ve bütüncül bir incelemesi için ortak akademik çalışmalara ve projelere ihtiyaç duyulmaktadır. Zira siyer tarzı eserlerin yazıldıkları dönemin, coğrafyanın ve kullanılan dilin metin oluşumuna katkıları doğrultusunda ele alınması tarihî bağlamlarının tespiti açısından önem arz etmektedir. Nitekim bu makalede modernleşme tecrübesinin etkilerinin devam ettiği bir dönemde kendine ait hususiyetleriyle öne çıkan Hâce Muhammed Lutfi'ye (öl. 1956) ait mevlid ve mirâc konulu şiirler üzerinde durulmaktadır. Söz konusu şiirlerin siyer yazıcılığı bağlamında ele alınabilmesi için öncelikle klasik dönem siyer telif kültüründe şiirin yeri ve manzum siyer telif tarzı gündeme getirilmekte, ardından Lutfi'nin mevlid ve mi'râc konulu şiirlerinin dönemin hâkim anlayışına göre ve siyer yazıcılığı açısından neyi temsil ettiği tartışılmaktadır.³

1. Siyer Yazıcılığı ve Metin Türleri

Siyer yazıcılığı hicrî ilk üç yüzyıldaki erken dönem telifleri ile başlayan ve bugüne kadar devam eden bir sürekliliğe sahiptir. Bu geniş zaman diliminde metinlerin yapısal olarak ve üslup açısından farklılaştığı, alt metin türlerinin ortaya çıktığı ve zamanla bazı kırılmaların yaşandığı görülmektedir.⁴ Siyerin bir anlatı olarak inşasını hedefleyen metinlerin yanı sıra, klasik siyer teliflerine veya siyerden herhangi bir meseleye odaklanan araştırmalardan oluşan geniş bir literatür de mevcuttur. Ele alınan konu gereği bu başlıkta şiirin siyer yazıcılığındaki yeri ana hatlarıyla ele alınmakta ve siyer teliflerinin yapısal özellikleri hakkında genel bir çerçeve çizilmektedir.

¹ "Siyer edebiyatı" ifadesiyle başlangıcından günümüze kadarki tüm "siyer literatürü" kastedilmektedir. Detaylı bilgi için Bk.: Tuba Nur Saraçoğlu, "Cihet-i Vahde Risalesi Çerçevesinde Siyer ve Siyer Edebiyatı", *Otur Baştan Yaz Beni: Oto-Biyografiye Taze Bakışlar*, ed. Abdülhamit Kırmızı (İstanbul: Küre, 2013), 197-223.

² Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal* 4/3 (2007), 129-162; Tuba Nur Saraçoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Akademik Siyer Çalışmalarının Panaromasi" (Cumhuriyet Devri Akademik Siyer Literatürü, İstanbul: Meridyen Kitaplığı, 2010), 13-27; Adnan Demircan, "Cumhuriyet Döneminde Telif Edilen Bazı Popüler Siyer Kitaplarında Temel Siyer Kaynaklarının Kaynaklık Değeri", *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 2/1 (2016), 11-30; Adnan Demircan, *Abbâsilerin Sonuna Kadar İslâm Tarihi Literatürü* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016); Şaban Öz, "Telif Siyer Metinleri Özelinde Cumhuriyet Dönemi (1930-1970) Siyer Yazıcılığı Üzerine Bazı Mülâhazalar", *İslâm Tarihi Yazıcılığına Dair Araştırmalar: Prof. Dr. İbrahim Sarıçam'a Armağan*, ed. Mehmet Özdemir vd. (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022), 353-388; Hakan Öztürk, *Cumhuriyet Dönemi İslâm Tarihi Çalışmalarında Hz. Muhammed (sav) Tasavvuru* (Ankara: İlahiyat Yay., 2023); Feysa Betül Köse, *Lisansüstü Siyer Tezleri -1980-2023* (Kahramanmaraş: Samer, 2023).

³ Hâce Muhammed Lutfi'nin Hülâsâtü'l-hakâyik isimli eserindeki Hz. Peygamber tasvirini belli temalarla ele alan Palabiyik oldukça detaylı bir kaynak ve içerik analizi yapmıştır. Bu çalışmada ise siyer yazıcılığı açısından mevlid, mi'râciye kısımlarının temsil değeri tartışılacaktır. Bk. M. Hanefi Palabiyik, "Alvarlı Muhammed Lutfi'nin Hz. Peygamber Algısı", *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayinevi, 2013), 2/355-381.

⁴ Geniş bir literatür çalışması için Bk. Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine".

1.1. Siyer Yazıcılığında Şiirin Yerine Dair Kısa Tarihçe

Bilindiği üzere klasik siyer yazıcılığı risaleler, cem', tasnif ve telif, klasik nakil ve karşılaştırmalı nakil şeklinde dönemlendirilmiştir.⁵ Siyer yazıcılığının başlangıcının tespitinde telif düzeyindeki metinler esas alınmakla birlikte bu konuda da çeşitli tartışmalar gündeme gelmektedir. İlk telif olarak Urve b. Zübeyr (öl. 94/713) veya Zührî'nin (öl. 124/742) megâzî eserleri olduğunu kabul eden araştırmacılar olsa da⁶ onların telif düzeyinde eserleri olmadığı anlaşılmaktadır.⁷ Siyer yazıcılığının risaleler ve cem' döneminin isimleri olan Urve ve Zührî kendilerinden sonraki telifleri besleyecek önemli bir derleme faaliyetinde bulunmuşlardır. Mûsâ b. Ukbe'nin (öl. 141/758) *Megâzî* eseriyle başlatılan telifler döneminde⁸ İbn İshâk (öl. 151/768), Ma'mer b. Râşid (öl. 153/770), Ebû Ma'ser (öl. 170/787), Vâkîdî (öl. 207/823) ve İbn Sa'd (öl. 230/845) klasik siyer telifleri olarak adlandırdığımız temel siyer kaynaklarının müellifleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik siyer teliflerinin ana kaynaklar kabul edildiği bu alanda sonraki süreçler -doğal olarak- büyük oranda bu metinler etrafında şekillenmiştir. Bununla birlikte hem bu eserlerde hem de sonrasında Kur'ân-ı Kerim, hadis, tarih, Arap şiiri, çeşitli vesikalardan oluşan farklı kaynaklar siyer yazıcılığında kullanılmıştır.

Siyer yazıcılığının ilk döneminden itibaren şiir bir bilgi kaynağı ve siyer anlatım biçimi olarak kullanılmıştır. Arap kültüründeki şiir geleneğinin güçlü oluşu bu durumu etkilemiş görünmektedir. Urve'nin şiir konusundaki yetkinliği ve onu delil olarak kullandığı;⁹ Abdullâh b. Ebî Bekr'in şiir içeren rivayetleri naklederek nadiren de olsa şiirden delil getirdiği;¹⁰ Zührî'nin şiiri dinlemeye, rivayet etmeye ve naklettiği konuyla ilgili şahısların şiirlerini zikretmeye önem verdiği¹¹ tespit edilmiştir. İbn İshâk'ın şiir kullanımı konusunda oldukça cömert olduğu, hatta şiirlerinin sıhhati konusunda eleştirilere maruz kaldığı, en önemli nakilcileri arasında olan İbn Hişâm'ın da bazı tasarruflarda bulunarak eserine onun şiirlerinin tamamını dâhil etmediği bilinmektedir.¹² Vâkîdî'nin de eserinde 297 şiire yer verdiği, ancak nadiren delil olarak kullandığı zikredilmektedir.¹³ İbn Sa'd'a gelince onun da siyer rivayetlerinde 62 şiire yer verdiği, bunlardan sadece 7 tanesinin doğrudan isnâdlı olarak aktardığı diğerlerinin rivayet içerisinde konuyu bütünleyecek unsurlar olarak yer aldığı görülmektedir.¹⁴

Klasik siyer teliflerinde şiirin kullanımını telifler öncesine götürmemiz mümkündür. Zira detaylı olarak incelendiğinde şiirlerin aktarılan olay esnasında okunduğu için rivayetlere dâhil oldukları görülmektedir. Müellifler nezdinde şiirin kaynak olması ise ayrıca dikkat çekilmesi gereken bir konudur. Zira şiir, rivayetlerin sıhhatine delil olarak kullanılabilir. Klasik siyerlerde yer alan şiirlerin isnâdlı olarak aktarılmasına özen

⁵ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 2008), 89-90.

⁶ Abdülazîz ed-Dârî, *İslam Tarih Yazıcılığı (Müslümanlarda Tarih İlminin Doğuşu)*, çev. Halil İbrahim Hançabay vd. (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023), 53.

⁷ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 123-124.

⁸ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 199.

⁹ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 129-130.

¹⁰ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 156-157.

¹¹ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 183.

¹² Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 237-238.

¹³ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 336-337.

¹⁴ Tuba Nur Saraçoğlu, *İbn Sa'd (ö. 230/845)* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2022), 70-72.

gösterilmiştir. Şiir isnâdlarında görülen kusurlar ise eleştiriye maruz kalmıştır.¹⁵ Şiirlerin sıhhatine gösterilen bu ehemmiyet kaynak olarak kullanılmasının bir başka delilidir. Ayrıca bu dönemde herhangi bir konu sınırlaması olmaksızın şiirin bütün siyer konularına yayılmış bir şekilde eserlerde yer aldığı da zikretmek gerekmektedir.

Hicrî ilk üç asırlık dönemi takiben, özellikle Endülüs coğrafyasında telif edilen eserlerin siyer yazıcılığını beslediği görülmektedir. Manzum ve mensur genel kronolojik siyer telifleri, genel tarih eserleri içerisindeki siyer bahisleri, muhtasar siyerler gibi umumi metinler ve hasâis, şemâil, delâil ve medih konularındaki tematik siyerlerin revaçta olduğu bu coğrafyada siyer yazıcılığında önemli bir yere sahip şerh ve haşiyelerin de telif edildiği tespit edilmiştir.¹⁶ Örneğin Süheylî'nin (öl. 581/1185) İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye* isimli eserine yazdığı *er-Ravzü'l-ünûf* isimli şerhi dikkate alındığında şerh edilen eserdeki şiirlerin kapalı manalarının izah edildiği, eksik kısımlarının ikmal edildiği görülmektedir.¹⁷ Aynı eserin bir başka şârihi olan Moğultay b. Kılıç (öl. 762/1361) da *ez-Zehrü'l-bâsim* isimli eserinde İbn Hişâm'ın, İbn İshâk şiirlerine dair yaptığı tasarrufları tenkit etmekte ve kendi eserine almadığı şiirleri tahlilleriyle aktarmaktadır.¹⁸ Şiirler konusunda şarihlerin bu yaklaşımı şerh ve haşiye literatürünün klasik tenkit usulünü devam ettirdiklerine işaret etmektedir. Aynı zamanda şiirin bir kaynak olarak kullanılmaya devam etmesi açısından da önemlidir.

Endülüs coğrafyasında müstakil olarak manzum formda telif edilen siyerlerle de karşılaşmaktadır. Bu eserlerde İbn İshâk'ın ana kaynak olarak kullanıldığı bu nedenle sınırlı sayıda kaynak zikredildiği tespit edilmiştir.¹⁹ Ancak Ebu'l-Velîd İbn Haccâc'ın (öl. 632/1235) *Nazmü'd-dürer ve nesrü'z-züher* isimli eserinde olduğu gibi manzum kısımların mensur metinlerle şerh edildiği buralarda kaynak olarak İbn Hişâm, Süheylî ve Ebû Bekir el-Mutavî gibi alimlerden de istifade edildiği görülmektedir.²⁰

İslam coğrafyasının batısındaki bu gelişmeler dışında Memlûkler döneminde ise siyer yazıcılığının konu çeşitliliği, muhtevası ve hacmi itibariyle kapsamlı bir hâle dönüştüğü metin türlerinin yanı sıra, muhtasar siyerleri ihtiva ettiği ve bu dönemde siyer sahasındaki önemli kaynak metinlere şerhler yazıldığı da görülmektedir.²¹ Mensur eserler kadar geniş bir hacme sahip olmasalar da manzum siyer teliflerinin de Memlûkler dönemi siyer yazıcılığında yer aldığı görülmektedir. Yıldız'ın tespitine göre bunlar arasında Zeynüddin el-İrakî'nin (öl. 806/1404) *ed-Dürerü's-seniyye fi nazmi's-siyerü'z-zekiyye* isimli bin beyitlik eseri üzerine çok sayıda şerh yazılmış ve kendisinden sonra telif edilen eserlerin kaynakları arasında yer almıştır.²²

İlk siyer teliflerinden sonra Endülüs ve doğu coğrafyasında üretilen siyer metinlerinin kaynak, konu, tür ve perspektif itibariyle klasik literatürü devam ettiren bir yapı arz ettikleri görülmektedir. Ayrıca özellikle şerh ve haşiye geleneğinin, klasik eserlerin tenkidinde siyer

¹⁵ Ebû Abdullâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir* (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2012), 1/61.

¹⁶ Yakup Akyürek, *Siyer Edebiyatı: Endülüs* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023), 117-120.

¹⁷ Güllü Yıldız, *Süheylî (öl. 581/1185)* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 66.

¹⁸ Güllü Yıldız, *Moğultay b. Kılıç (öl. 762/1361)*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2022), 110-111.

¹⁹ Akyürek, *Siyer Edebiyatı: Endülüs*, 127-128.

²⁰ Akyürek, *Siyer Edebiyatı: Endülüs*, 123-134.

²¹ Memlûklüler dönemi metinlerinin tasnifi ve tahlili konusunda Bk. Güllü Yıldız, "Memlûkler Dönemi Siyer Yazıcılığına Genel Bir Bakış", *İslâm Tetkikleri Dergisi* X/1 (2020), 333-363.

²² Yıldız, "Memlûkler Dönemi Siyer Yazıcılığına Genel Bir Bakış", 342.

eleştiri yöntemleri açısından (bugünkü akademik çalışmalara da ışık tutacak şekilde) son derece güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra Kâdî İyâz'ın (öl. 544/1149) *eş-Şifâ fi-ta'rîfi hukuki'l-Mustafâ* isimli eseri gibi şerh, hâşiye, ihtisar, tercüme ve okuma pratikleriyle oldukça geniş bir coğrafyayı uzun süre etkisi altına alan güç eserlerin telifi de siyer yazıcılığındaki hareketliliğe ışık tutması bakımından önemlidir.

Osmanlı dönemine gelindiğinde ise metin türleri ve formu bakımından Türkçe'ye tercüme edilen siyerlerle başlayan mensur metinlerin inşasıyla paralel bir şekilde manzum edebî siyer metinleriyle karşılaşmaktadır. İlk dönemlerde Arapça ve Farsçadan çeviriler yapıldığı bilinmektedir. İlk Türkçe siyer Erzurumlu Darîr'in *Tercümetü'd-Darîr ve takdîmetü'z-zâhir*'i²³ ve ilk telif Türkçe siyer ise Veysî'nin (ö. 1037/1628) *Dürretü'l-tâc fi sîreti sâhibi'l-mî'râc* adlı eseridir ki bu iki siyer de Hz. Peygamber'in hayatını bir bütün olarak ele alan umumi siyerlerdir.²⁴ Osmanlı döneminde divan edebiyatının dini konuları arasında siyerdan neşet eden mevlid, mi'râc, megâzî gibi konular²⁵ başta olmak üzere tematik anlatımın ön planda olduğu metinler oluşturulmuştur.²⁶ Osmanlı döneminde umumiyetle manzum olarak kaleme alınmış siyer metinlerinin neş ü nema bulduğu, metinlerin kaynakları arasında klasik hadis, siyer ve İslam tarihi metinlerinin de yer aldığı görülmektedir.²⁷ Erzurumlu Darîr'in *Siyer-i Nebî'si* ve İbn Hişâm'ın *Siyer-i Nebî'si* bu bağlamda en önemli metinler arasındadır.²⁸

Osmanlı dönemi siyer yazıcılığı konusunda bir hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır. Bu dönem metinleri, akademik tenkidin geri planda olup anlatımın öncelendiği ve isnâd kullanımının neredeyse tamamen terk edildiği ciddi bir manzum metin birikimi oluşturmuştur. Okuma mekânları olarak tekke, cami, kıraathane ve evlerde dolaşımda

²³ Darîr'in Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah el-Bekrî'nin *el-Envâr ve miftâhü's-sürûr ve'l-efkâr fi mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtâr* isimli eserinin tercümesi kabul edilse de İbn Hişâm ve Vâkidi'ye dayalı olarak eserini yazdığını ve her olayın ardından bir manzumeye yer verdiği için telif özelliği taşıdığı da kabul edilmektedir. Reyhan Çorak, "Klasik Türk Edebiyatı'nda Siyer ve Siyer Konulu Edebi Türler", *Siyer Atölyesi Çalışmaları* (İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2010), 85.

²⁴ Osmanlı dönemi Türkçe Siyer telifleri konusunda Bk. Mehmet Şimşir, "Manastırlı Mehmet Rıfat'ın "Tuhfetü'l-İslâm" Adlı Eseri Özelinde Osmanlı'da Türkçe Siyer Çalışmaları", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikîsi Dergisi* XV/30 (2017), 311-332.

²⁵ Divan edebiyatındaki dini metin türleri ve örnekleri için Bk. Necla Pekolcay vd., *İslami Türk Edebiyatında Şekil ve Nevîlere Giriş* (İstanbul: Kitabevi, 1996), 135-294.

²⁶ Bu dönemde üretilen metinlerle ilgili hacimli bir bibliyografya çalışması için bkz.: Mustafa Özkut, *Münîr'nin (öl. 1521?) Manzum Siyer-i Nebî'si Cilt: IV-V (İnceleme Metin)* (Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora, 2011), 57-215; Osmanlı döneminden ön planda olan eserlerle ilgili bir değerlendirme için Bk. Hatice K. Arpağuş, "Osmanlı Dönemi Siret Yazıcılığında Peygamber Algısı", *Siret Sempozyumu I-Türkiye'de Siret Yazıcılığı* (Siret Sempozyumu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 67-101; Ayrıca Osmanlı dönemi siyer teliflerini çeşitli temalarla ele alarak hacimli bir literatür sunan bir çalışma için Bk. Renaud Soler, *Une histoire de la sira à l'époque ottomane (XVe-XIXe siècle). Production et formes de la manifestation du savoir historique sur la vie du prophète Muḥammad* (Paris: Sorbon Üniversitesi, Doktora, 2021).

²⁷ Seyfettin Erşahin, "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* 18/3 (2005), 337.

²⁸ Bu iki eser Osmanlı döneminin en yaygın okuma pratiğine sahip olduğunu söyleyebileceğimiz Süleymân Çelebi'nin Mevlid'inin kaynakları arasında da yer almaktadır. Hüseyin Algül, "Bir Tarihi Gözüyle Mevlid", *Yazılışınun 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, (2010), 332-339 Algül bu makalesinde Osmanlı dönemi edebî metinlerinin siyer metni olup olmadıklarını da tartışmaya açmakta ve Mevlid'in siyer metni olarak tarihcilik cihetinden değerlendirmesini yapmaktadır..

olması²⁹ metin üretim süreçlerini de etkilemiş görünmektedir. Bu eserler medrese müfredatındaki nazarî tenkit sürecinden farklı bir yerde konumlandırılmış görünmektedir. Bununla birlikte edebî mahfillerin ve ulemanın gündeminde olduklarını söylemek mümkündür. Manzum metin türünün alandaki üretimi etkileyecek bir düzeyde olması bir kırılma olarak görülebilir. Siyer yazıcılığı açısından bu dönemde yapısal bir kırılma olduğunu söylemek mümkündür. Nesir formunda tenkid unsuru kullanılabilmekteyken, manzum formda anlatı üslubu hâkim olmuş görünmektedir. Ancak manzum eserlerde form gereği birtakım eklemeler olmakla birlikte muhteva ve kaynak kullanımı itibariyle klasik dönemden beri süregelen bilginin dolaşımı devam etmektedir. Daha ziyade edebiyat araştırmalarının konusu olan bu metinler, sınırlı sayıda çalışmaya konu olmuş ve siyer yazıcılığının oldukça hacimli bir metin grubu olmasına rağmen gölgede kalmıştır. Bu nedenle manzum siyer ve siyerin alt türü olan metinlerde tarihçilik açısından muhteva ve kaynak kullanımı ve rivayetlerin sıhhati konusunda elimizde yeterli malzeme yoktur.

Klasik siyer telif geleneğinin konu, kaynak, üslup ve yöntem çeşitliliği ile gittikçe genişleyen ve aynı zamanda kendi fikrî dinamiklerinden beslenen bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Ancak modernleşme serüveninin siyer teliflerini de etkilemesi kaçınılmaz olacaktır. Kara'nın tespitine göre batılılaşma ve ıslahat hareketleriyle birlikte birbiriyle ilişkili iki temayül ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri 'İslam medeniyet ve kültürünün, Müslüman aydınlarca taşınamaz hantal bir hüviyette algılanması ve böyle sunulması'; ikincisi ise 'muhkemleşmeden çok arındırma (tasfiye)' yönünde ilerlenmesidir.³⁰ Bunun bir yansıması olarak, Osmanlı döneminde başlayan modernleşme süreçlerinin etkisiyle siyerdeki alt temaların terkedilmesinin, kaynakların keskin bir eleştiri üslubuyla reddi veya tenkidinin siyer yazıcılığının kırılma noktasını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu, üslup ve şekille alakalı yapısal bir kırılma olmaktan çok ciddi bir teorik kırılmadır. Bu dönemdeki tenkit anlayışı geçmişle irtibatlı olan akademik bir süreklilikten ziyade yeni bir düşünce biçiminin siyer metinleri üzerinden yeniden inşası olarak görülebilir. Müelliflerin, ana kaynakların güvenilirliği konusunda ciddi düzeyde tahrip edici bir etki bıraktığını söylemek mümkündür. Modernleşme sonrası tenkit tarzı daha önce şerh, haşiye geleneği ile devam ettirilen siyer tenkit usulünden temel dinamikleri ve üslubu itibariyle ayrılmaktadır. Öte yandan Avrupa dillerinden yapılan tercümelemlerin olumsuz etkisi savunmacı bir üslupla siyer/İslam tarihi metinlerinin telifini de tetiklemiştir.

Osmanlı modernleşme serüveninin siyer yazıcılığında 'geleneği görmezden gelme eğilimini' doğurduğu ve İslam geleneği dışından kaynakların kullanıldığı tespit edilmiştir.³¹ Klasik siyer teliflerinin pozitivist tarih anlayışıyla tenkide tabi tutulduğu bu dönemde³² Avrupalı müsteşriklerin eserlerinin kaynak olarak kullanılmaya başlamış olması dikkat çekmektedir.³³ Aynı şekilde eserde Arapça ibarelere ve şiirlere yer verilmesi de eleştiri konusu olmuştur. Dönemin dilde sadeleşme arayışları bu tür tenkitlerin kaynağı olarak

²⁹ Tuba Nur Saraçoğlu, "Kitab ve Sâhibü'l-Kütüp: Cârullah Efendi'nin Siyer ve Tarih Kitapları", *Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*, ed. Berat Açıl (İstanbul: İlem, 2020), 336-339.

³⁰ İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslâm* (İstanbul: Dergah, 2008), 1/237-238.

³¹ Güllü Yıldız, "İki Siyer Tek Müellif: Düzceli Yusuf Suad'ın Siyer Telifleri", *Otur Baştan Yaz Beni : Oto/Biyografiye Taze Bakışlar* (İstanbul: Küre, 2013), 238.

³² Güllü Yıldız, "'Devr-i Cedîd' ve Din: Sultan Reşad Döneminde Siyer Tartışmaları", *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi 3* (2018), 1044.

³³ Yıldız, "'Devr-i Cedîd' ve Din", 1041-1043.

görülmektedir.³⁴ Dönemin bu teorik problemleri arasında siyerin manzum telif formu da terkedilmeye yüz tutmuştur.

Cumhuriyet Türkiye'si siyer yazıcılığına gelince bu dönemin ön plandaki metinleri Osmanlı modernleşmesinin izlerini taşımakta, tenkide dayalı metin üretimi devam etmekte ve eş zamanlı olarak savunmacı bir dille metinlerin yeniden dolaşıma sokulması da sürdürülmektedir. Dinî eser yayıncılığının çeşitli kısıtlamalarla karşılaştığı ilk dönemde sınırlı yayın olduğu görülmektedir.³⁵ İlk yıllarda dönemin siyasi hareketlerinin etkisiyle öz Türkçe kelimelerin kullanılarak siyer ıstılahlarının terkedilmesi yönünde tercihler de bu yeni döneme adaptasyon açısından dikkat çekicidir.³⁶ Örneğin, Şeyh Mehmed Raşid Efendi'nin (öl. 1945) Türkçe Doğum adlı eserinde Hz. Peygamber'in babasının adı Abdullah'tan "tanrı kulu"na evrilmiş, annesinin ismi Emine olarak zikredilmiş, peygamber kelimesi yerine de "savcu" kelimesi tercih edilmiştir: 'Bil kim tanrı kulundan kaldı gebe/Çağ erişdi ol beg bu ile gele.... Eminedir savcumuzun annesi/Ol kutludan doğru incü danesi".³⁷ İsmail Fennî Ertuğrul'un (1855-1946) *İzâle-i Şukûk (Dozy'nin Tarih-i İslamiyeti Üzerine Reddiye)* başlıklı eserinin mi'râc bahsinde mi'râcın vuku bulmuş olmasını makulleştirmek üzere Avrupaî bir referans verdiği görülmektedir. "O şöyle der: Bugün sıradan insanların telepati denilen ve beyinde gerçekleşen hadise-i ruhaniyenin mevcudiyetini kabul eden Avrupa ulemasını düşünürsek bir peygamber için mi'râcın kabulünde tereddüde mahal kalmamıştır."³⁸ 70'lere kadarki süreçte ortaya çıkan siyer metinlerinin ise kaynakları, yazarlarının yetkinliği, dil ve üslup açısından hayli problemlerle bir yapıda oldukları tespit edilmiştir.³⁹ Cumhuriyet döneminde yayınlanan ve oldukça geniş kitlelere hitap eden popüler siyer eserleri de derleme niteliğinde eserler olup bunlarda klasik ve muahhar kaynaklar bir arada kullanılmıştır.⁴⁰ Bu dönemle ilgili olarak Asım Köksal'ın (1913-1998) *İslam Tarihi* ve Muhammed Hamidullah'ın (1908-2002) *İslam Peygamberi* isimli eserleri akademik çevreyi ve genel okuyucu kitesini geniş ölçüde etkilemiştir. Kaynak kullanımı, üslup ve perspektif açısından siyer sahasına önemli katkıları olduğunu zikretmek gerekir.

Türkiye tarihinin 80'li ve 90'lı yıllarının atmosferine uygun bir şekilde siyasî ve sosyolojik ilgilere matuf bir siyer yazımı gözlenirken, 90'lardan sonra hoşgörü ve insan hakları gibi kavramların siyer sahasını meşgul ettiği görülmektedir.⁴¹ 2000'li yıllardan sonra ise Türkiye'de akademik ilahiyat çalışmalarının hız kazanması, sempozyum, çalıştay ve Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri kapsamında yapılan yayınlarda ciddi bir artış olması,

³⁴ Yıldız, "İki Siyer Tek Müellif", 238-244.

³⁵ Hakan Öztürk, *Cumhuriyet Dönemi İslâm Tarihi Çalışmalarında Hz. Muhammed Tasavvuru (1923-1938)*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 22-48

³⁶ Abdullah Uğur - Ensar Karagöz, "Her Şey Değişirken: Şeyh Mehmed Raşid Efendi ve 'Sırf Türkçe' Mevlidi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 63/2 (2022), 691-694.

³⁷ Uğur - Karagöz, "Her Şey Değişirken", 693.

³⁸ Hakan Öztürk, *Cumhuriyet Dönemi İslâm Tarihi Çalışmalarında Hz. Muhammed (sav) Tasavvuru* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 170-171.

³⁹ Şaban Öz, "Telif Siyer Metinleri Özelinde Cumhuriyet Dönemi (1930-1970) Siyer Yazıcılığı Üzerine Bazı Mülâhazalar", *İslâm Tarihi Yazıcılığına Dair Araştırmalar: Prof. Dr. İbrahim Sarıçan'a Armağan*, ed. Mehmet Özdemir vd. (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022), 353-388.

⁴⁰ Demircan, "Cumhuriyet Döneminde Telif Edilen Bazı Popüler Siyer Kitaplarında Temel Siyer Kaynaklarının Kaynaklık Değeri", 27-28.

⁴¹ Tuba Nur Saraçoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Akademik Siyer Çalışmalarının Panoraması", *Cumhuriyet Devri Akademik Siyer Literatürü*, Ed. Eyüp Sait Kaya, (İstanbul: Meridyen Kitaplığı, 2010), 26.

bugün İslam tarihi kürsüsünde çalışma alanı bulan siyer kürsüsünün müstakil olarak teşekkülü yönündeki çabalar ve alandaki doktora düzeyindeki çalışmalarla siyer araştırmaları yeni bir yola girmiştir.⁴² Bunun yanı sıra genel okuyucu kitlesine hitap eden popüler siyer teliflerinin sayısında da 2000'li yıllardan bu yana bir artış gözlenmektedir.⁴³ Günümüzde klasik dönemden bugüne kadarki siyer edebiyatı her unsurunu farklı cihetlerden devam ettirmektedir. Klasik teliflerin tahkikleri ve tercümelerinin yanı sıra, şerh ve haşiye geleneğinde olduğu gibi siyere dair eleştirel araştırmalar da sürdürülmektedir. Örneğin, Osmanlı dönemi metinlerinden Süleyman Çelebi'nin (ö. 825/1422) *Mevlid*'i toplumsal ve akademik gündemi etkisi altına almış güçlü bir metindir.⁴⁴ Cumhuriyet döneminde edebî türdeki siyer metinlerine bakıldığında ise Hz. Peygamber'in siyerine dair hece ölçüsü veya serbest vezinle yazılan şiirler naatlerle karşılaşılmaktadır. Necip Fazıl (1905-1983) ve Arif Nihat Asya (1904-1975), İsmet Özel, Sezai Karakoç (1933-2021), Nurullah Genç gibi önemli şairler bu süreçle ilgili olarak anılması gereken şairlerdir.⁴⁵ Bu dönemde ayrıca etkisi hala devam etmekte olan yabancı dilden çeviri siyer metinleri,⁴⁶ Türk edebiyatının önemli isimleri⁴⁷ ve İslam tarihi sahasından akademisyenler tarafından

⁴² 1923-2012 tarihleri arasındaki siyer çalışmalarının dönemsel dağılımı, türleri ve yaygınlıkları hakkında birçok istatistiksel değerlendirmeyi içeren bir araştırma için Bk. Adnan Demircan, "Cumhuriyet Dönemi (1923-2010) Siyer Çalışmaları", *Siret Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 37-58; 2000-2010 yılları arasındaki Türkçe siyer teliflerinin muhteva analizi için Bk. Şaban Öz, "Son Dönem (2000-2010) Türkçe Siyer Kitaplarındaki Hatalar Çerçevesinde Siyer Yazıcılığının Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Siret Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 291-363.

⁴³ Rahile Kızılkaya Yılmaz, "Cumhuriyet Dönemi Popüler Siyer Kitaplarına Dair Bazı Mülahazalar", *Siyer Atölyesi Çalışmaları*, (İstanbul: Meridyen Kitaplığı, 2013), 20.

⁴⁴ Osmanlı kültüründe uzun süre etkili olan Süleyman Çelebi'nin Mevlidi, 1919 yılında Muhyiddin Çelebi tarafından sadeleştirilmiştir. Muhyiddin Çelebi Arapkirlioğlu, *Yeni Mevlid-i Nebevi: Süleyman Çelebi'nin Mevlidi esas ittihaz edilerek yazılmıştır* (Dersaadet: Matbaa-i Orhaniye, 1335); Mevlid hakkındaki bazı akademik araştırmalar için Bk. Hüseyin Algül, "Bir Tarihi Gözüyle Mevlid", *Yazılışın 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, (2010), 327-341; Mustafa Kara - Bilal Kemikli (ed.), *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılış, Yayılış ve Etkileri* (Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi, 2007); Bilal Kemikli - Osman Çetin (ed.), *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi [Yazılışın 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu (2009 : Bursa)]* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010).

⁴⁵ Necip Fazıl'ın Esselâm isimli eseri hakkında yayınevi sitesindeki tanıtım şu şekildedir: "«Kiyamete kadar gelecek mukaddesatçı Türk gençliğine ithaf» edilmiş olan ve sonuna «Vasiyet» bölümü de eklenmiş bulunan, Peygamberler Peygamberinin mukaddes hayatının 63 Levhada manzum olarak anlatıldığı eser, 1960-61 hapsinde yazılmaya başlanmış, son şekline ise 1972 Ramazan'ında kavuşmuştur. 1973 senesinde kurulan b.d. yayınlarının 1. Kitabı olarak ilk defa o yıl yayınlanmıştır". Necip Fazıl, *Esselâm* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2010) <https://www.buyukdoguyayinlari.com/esselam/1/29> (Erişim: 01.04.2024).

⁴⁶ Martin Lings, *Hız Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000); Muhammed Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998).

⁴⁷ Türk edebiyatının önemli isimleri tarafından kaleme alınan nesir formundaki bazı örnekler için Bk. Safiye Erol, *Çölde Biten Rahmet Ağacı* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2001) 1962 Ramazan ayında Yeni İstanbul Gazetesinde tefrika edildikten sonra ilk olarak 2001 yılında gazete yazıları derlenen yazılardan oluşmaktadır. Hz. İbrahim ve Hz. Hacer anlatısıyla başlayan, Hz. Peygamberin hayatından birçok kesite yer verilen tasavvufi vurguları yoğun olan bir eserdir. İskender Pala, *Hız Muhammed (sav) için Bülbül'ün Kırk Şarkısı* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015) "Roman tadında bir siyer" üst başlığıyla yayınlanan bu eserde Hz. Peygamber'in gülle sembolize edilmesinden hareketle ona varmak isteyen bülbülün dilinden siyer metni inşa edilmektedir. Türk edebiyatında siyer, roman türünde metinlerdeki siyer anlatıları ve roman formundaki siyer metinleri hakkındaki eleştiriler değerlendirilmeleri için Bk. Turgay Anar, "Siyerden Romana 'Düşüş': Hz. Muhammed'i Konu Edinen Türk Romanlarında Bellek, Bilinç ve Tasvir", *Sireti Sûrette Görmek I-II, Çalıştay Tebliğler Kitabı* (İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2018), 157-162; Berat Açıl, "Tercümeden Telife, Osmanlı'dan Günümüze Siyer Yazıcılığında Ne(ler)

kaleme alınan edebi türde siyer metinleriyle de karşılaşmaktadır.⁴⁸ Manzum türde ve aruz ölçüsüyle yazılan metinlerin Cumhuriyet döneminde ne düzeyde devam ettiğini tespit etmek güçtür. Alvarlı Efe'nin makaleye konu olan şiirleri ise klasik unsurların şeklen ve muhteva itibarıyla devam ettirilmesi açısından önemlidir ve onun mevlid konulu şiiri mevlid yazma geleneğinin son örneklerinden kabul edilmektedir.⁴⁹

Düşünce planındaki değişim, siyer telif tarzlarının değişmesi ve üsluptaki farklılaşmalar yepyeni bir literatürü doğurmuştur. Hâce Muhammed Lutfî'nin *Mevlid* ve *Mi'râc* şiirleri bu döneminin istisnâ sayılabilecek bir metni olarak karşımıza çıkmakta ve aşağıda ele alınacağı üzere tema ve üslup itibarıyla birçok klasik unsurun modern dönemdeki örneği olarak durmaktadır. Siyer yazıcılığı tarihi açısından incelediğimiz metnin konumunu daha iyi anlamak için klasik dönem metin inşa biçimlerini ve mevlid ve mi'râciye türü eserleri ele almak yerinde olacaktır. Buna göre aşağıda siyer edebiyatını oluşturan metin türlerinin ana özellikleri ele alınmakta ve bu tarihi süreç kısmen de olsa detaylandırılmaya çalışılmaktadır.

1.2. Siyer Yazıcılığında Metin İnşa Biçimleri

Siyer yazıcılığının başlangıcında dönemin telif tarzı gereği rivayetler hâlinde bilginin nakledildiği görülmektedir. Rivayet isnâd ve metin olmak üzere iki unsurdan müteşekkil bir yapıda aktarılmaktadır. Isnâdlardaki isimler teliflerin kaynaklarını belirlemek açısından tarihi bir öneme sahiptir. Ancak bir müddet sonra metni ağırlaştıran isnâdların terk edilerek doğrudan kitabın müellifine atıfla metinlerin inşa edildiği görülmektedir. Klasik metinlerin isnâdlı olması ve kendisinden önceki rivayet süreçlerine dayanması metinler arası süreklilik açısından önem arz etmektedir. Rivayet kültürünün hâkim olduğu bu klasik dönemde müellifin aktif bir şekilde metinde sesi duyulmamakta, ihtiyaç duyulan durumlarda bir münekkit olarak metinlerde yer almaktadır.

Klasik literatürün bir diğer grubu olan şerh ve haşiye türü siyer metinlerinin şüphesiz en önemli yönü klasik ilk teliflerin devamı olarak konumlandırabilecek metinler olmasıdır. Ancak bu devamlılık onları ana kaynakların tekrarı ve nakilcisi olarak sınırlamamaktadır. Klasik tenkit usulüne dayalı bir eleştiri mekanizmasının baskın olduğu bu eserlerde ele alınan ana metin diğer kaynak metinlerle mukayese edilerek incelenmektedir. Isnâd kullanımının bu metinlerde de devam etmesi, bilginin ve eleştirinin akademik referanslarını göstermesi bakımından önemlidir. Tenkit edilen metnin muhteva veya isnâdlarının sorgulandığı, konuyla ilgili bilgi eksikliklerinde ikmale gidildiği ve başka kaynaklardan alınan rivayetlerle tamamlandığı, müphem kalan kısımların izah edildiği, kaynakların eleştirildiği bir usulle⁵⁰ bugünkü akademik araştırmalarda da benimsenen bir tenkit sürecinin takip edildiği anlaşılmaktadır. Müelliflerinin ilgilerine ve müktesebatlarına göre muhtevanın değiştiği bu metin türünde telif sahibinin “tenbîh” ve “faide” başlıklarıyla

Değiştirdiği?”, *Siyer Atölyesi Çalışmaları* (İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2010), 169-180; Bedia Koçakoğlu - Ahmet Koçakoğlu, “Türk Romanında Bir Yetim (Cumhuriyet Dönemi Türk Romanının Siyer-i Nebî Yaklaşımı)”, *Türkiye’de Tüm Yönleri ile Siyer Çalışmaları Sempozyumu II* (2016), 109-138; Esra Fahriye Poyraz, “Popüler Siyer Romanlarına Eleştirel Bir Yaklaşım Denemesi”, *Sîreti Sûrette Görmek (Çalıştay)*, (2018), 69-80; Gönül Yonar, “2000 Sonrası Siyer Konulu Romanlarda Kadın Sahâbe Profilleri”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları (Dergi) I/1* (2015), 164-180.

⁴⁸ Şaban Öz, *Elçi* (İstanbul: Endülüş Yayınları, 2017).

⁴⁹ Çorak, “Klasik Türk Edebiyatı’nda Siyer ve Siyer Konulu Edebi Türler”, 90.

⁵⁰ Güllü Yıldız, *Siyerde Şerh-Haşiye Geleneği Moğultay b. Kılıç Örneği* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 307-309; 347-354.

kendi görüşünü ortaya koyduğu görülmektedir⁵¹ Buradaki tenkit süreçlerinin İslam kültürünün kendi içinden beslendiğini de akılda tutmak gerekecektir. Klasik telifler ve onların şerhlerinde şiirlerin de isnâdlı olarak nakledildiği görülmektedir.

Siyer yazıcılığının önemli bir yazım tarzı olan ve başlangıcından beri var olan manzum telifler arasında Osmanlı dönemi manzum siyerlerinin ayrı bir kategori olduğunu söylemek mümkündür. Manzum eserlerin telif amaçları arasında eğitim, halkın taleplerinin karşılanması, kutsal kabul edilen gün ve geceler için bir siyer anlatısının inşası gibi durumları zikretmek mümkündür. Bu metinlerin kaynaklarının tek tek rivayet şeklinde zikredilmediği, beyitlerde kimi zaman sahabenin isminin kaynak olarak yer aldığı, zaman zaman klasik teliflere müellif adıyla atıf yapıldığı görülmektedir. Manzum metinler yapısı gereği kaynaklardan tedris edilen bilgilerin etkileyici, duygusal ve edebî bir dille inşa edilmek üzere yazıldığı görülmektedir.⁵² Klasik siyerler ve hadis literatürünün yanı sıra Osmanlı döneminde revaçta olan diğer siyer metinlerinin manzum siyer türünü beslediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte tasavvuf kültüründeki hadis alma yollarının bu metinlerin bilgi içeriklerini etkilediğini söylemek de mümkündür. Manzum teliflerde müellifin bir mü'min olarak Hz. Peygamber'e hayranlığı, kişisel bir dille ifade edilmekte ve belki bu nedenle okuyucular üzerinde duygusal bir tesir bırakmaktadır. Medresedeki eğitim ortamından ziyade kamuya has alanlarda okuma pratikleriyle yaygınlaşan bu metinler hakkında klasik edebiyat alanında çalışmalar olmakla birlikte İslam tarihçiliği gözüyle muhteva, üslup ve kaynak kullanımı açısından siyer araştırmalarına kazandırılmaları konusunda daha fazla gayrete ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz. Özellikle Hz. Peygamber'in hayatının tamamını konu alan veya mevlid, mi'râc ve hilye türleri gibi Hz. Peygamber'e dair anlatıların ele alındığı alt türlerin siyer sahasının araştırma alanına dâhil edilmesi gereken metinler olduğunu söylemek mümkündür. Zira bunlar kaynakları itibarıyla mevcut klasik literatürden veya onun devamı olan mensur metinlerden beslenirler ve mevzuları itibarıyla siyerin tamamını veya belli bir temasını ele alan metinlerdir. Bu manada, kanaatimize göre, manzum siyer teliflerinin İslam tarihçiliği perspektifiyle edebiyat incelemelerinden de istifade edilerek kaynakları, dönemin dilinden ve yapısından ne ölçüde etkilendikleri, siyer yazıcılığına ne tür bir katkı sağladıkları ve problemleri alanlarının neler olduğunun tespiti bağlamında incelenmesi gereken metinlerdir. Bu yöndeki tespitler aynı zamanda günümüzde siyerin edebiyat, sinema gibi sanat alanlarında yeni bir dille anlatılabilmesine de katkı sunacaktır.

Modern dönem siyer literatürünü ise araştırma ve anlatı metinleri olarak ikiye ayırmamız mümkündür. Modern siyer eleştirilerinde özellikle Osmanlı dönemi teliflerinin devre dışı bırakıldığını, kaynaklara dönüş eğiliminin klasik eserleri tenkide sevk ettiğini söylememiz mümkündür. Klasik telif üslubu, tenkit mekanizmasından ve şerh ve haşiye geleneğinden farklı olarak bu metin türünde referanslar İslam kültürünün içinden tercih edilmemekte, ithal eleştiri yöntemleri ve kaynaklar kullanılmaktadır. Bu yönüyle muhtevalarının tartışmaya açık olduğunu ifade etmek gerekir. Manzum teliflerin halk düzeyindeki etkisi çeşitli pratiklerle devam ettirilirken ulema sınıfının bir aydınlanma nişanesi olarak yeni bir tür siyer tenkidi ürettiği görülmektedir.

Araştırmaya konu olan mevlid ve mi'râc türüne yakından bakıldığında İslam tarihi boyunca varlığını sürdüren siyer alt türleri oldukları ve geniş kitlelerce rağbet gördükleri

⁵¹ Yıldız, *Siyerde Şerh-Haşiye Geleneği Moğultay b. Kılıç Örneği*, 377.

⁵² Algül, "Bir Tarihçi Gözüyle Mevlid", 333.

anlaşılmaktadır. İlki Muzafferüddin Kökböri (öl. 1233) tarafından tertib edilen mevlid merasimlerinin⁵³ bu yayımda etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte mevlid metinlerinden bir kısmının üslup ve tesir itibarıyla ileri çıkması ve uzun süre okunması metinlerin ifade gücünün de geniş bir alanda dolaşımında olmasını etkilemiş olmalıdır. İbnü'd-Dihye el-Kelbî'nin (öl. 633/1235) *et-Tenvîr fi mevlidi's-sirâci'l-münîr* isimli eseri meşhur ilk mevlid metni olarak bilinmektedir.⁵⁴ Osmanlı'da Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât*'ı ilk mevlid metni olduğu ve Türkçe'de yüzden fazla mevlid telif edildiği kabul edilmektedir.⁵⁵ Mi'râciye türünün ilk örneği Ka'b b. Züheyr'in (öl. 24/645 [?]) *Kasîde-i Bürde*'sinin mi'râca ilgili kısmı kabul edilmekle birlikte zamanla Muhammediye, mevlid, garipnâme ve mesnevî türündeki eserlerin mi'râciye bölümleri, şuarânın divânlarında yer verdikleri mi'râciye kısımları ve müstakil mi'râcnâmelerden oluşan oldukça zengin bir literatür ortaya çıkmıştır. Anadolu sahasının ilk müstakil miracnâmesi ise Ahmedî'nin (öl. 815/1412-13) *Tahkik-i Mi'râc-ı Resûl* isimli eseri kabul edilmektedir. Âşık Paşa'nın (öl. 733/1332) *Garibnâme*'si, Yazıcıoğlu'nun (öl. 855/1451) *Muhammediyye*'si, Münîrî'nin (öl. 927/1521 [?]) *Siyer-i Nebî*'si ve Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât*'ı içerisinde mi'râca yer verilen meşhur eserler arasındadır.⁵⁶ Nâyî Os mân Dede'nin (öl. 1142/1729) ana hatlarıyla mi'râc hadisesini anlattığı *Mi'râciye*'si Osmanlı toplumunda yaygın olmasının yanı sıra bestesi günümüze ulaştığı için hala okunmaktadır.⁵⁷

Mevlid ve mi'râciyeler umumiyetle belirli gün ve gecelerde halkın bir araya geldiği ortamlarda okunan metinlerdir. Kökböri tarafından başlatılan ve Fatimî, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde devam ettirilen mevlid merasimlerinin yanı sıra, tekke ve camilerde de hususi olarak çeşitli vesilelerle okundukları bilinmektedir. Ulemanın, idarecilerin ve halkın kurduğu vakıfların şartlarına bağlı olarak mevlid ve mi'râc kandillerinin önemli bir dinî pratiği olarak bu türde metinlerin okunduğu bilinmektedir. Hacı İvaz Paşa (öl. 831/1428) ve Hoca Sâdeddin Efendi (öl. 1008/1599) gibi Osmanlı döneminin önemli isimlerinin vakıf gelirlerinin bir kısmını Mevlid okunmasına tahsis etmiştir.⁵⁸ Ayrıca Bursalı Safiye Hatun'un 1988 tarihli vakfiyesine göre mevlid, regâib ve berat kandillerinde mevlid, kadir gecesinde hatim ve mi'râc kandillerinde de Mi'râciye okunması şart koşulmuştur.⁵⁹ Başta bu tür vakıf şartları olmak üzere, metinlerin üslubu dolayısıyla halkın gönlünde yer etmesi geniş kitlelerce mevlid ve mi'râciye türü metinlere gösterilen teveccüh artırmıştır.

1. Hulâsatü'l-hakâyık'ta Siyere Dair Bölümler

Hulâsatü'l-hakâyık isimli eserin ilgili bölümlerine geçmeden önce Hâce Muhammed Lutfî (Alvarlı Efe Hazretleri) hakkında bilgi vermek anlamlı olacaktır. 1868 senesinde Erzurum'un

⁵³ Osman Çetin, "Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987), 75.

⁵⁴ İsmail Durmuş, "Mevlid (Arap Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/480.

⁵⁵ Çorak, "Klasik Türk Edebiyatı'nda Siyer ve Siyer Konulu Edebi Türler", 90.

⁵⁶ Mustafa İsmet Uzun, "Mi'râciyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/136.

⁵⁷ Hakkında yapılan bir araştırma için Bk. Metin Akar, "Nâyî Osman Dede ve Mi'râciyesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1981), 1-16.

⁵⁸ Ali İhsan Karataş, "Osmanlı Toplumunda Hz. Peygamber Sevgisinin Tezahürü Olarak Kurulan Mevlid Vakıfları", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 6/11 (2008), 56.

⁵⁹ Mustafa Kara, "Mirâc Mirâciye ve Bursalı Safiye Hâtun'un Vakfiyesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 30 Bursa'da söz konusu vakfiye gereği Mi'râciye okuma geleneği halen yaşatılmaktadır.

Hasankale'ye bağlı Kındığı köyünde doğmuş, başta babası Hâce Hüseyin Edendi olmak üzere bölgenin önemli alimlerinden icazet alarak Hasankale Sivaslı Camii'nde 1889 senesinde imamlik vazifesine başlamıştır.⁶⁰ Babasıyla beraber 1890'da Bitlis'e Muhammed Küfrevî'yi ziyarete gitmiş, beş yıl sonra da onun halifesi olmuştur.⁶¹ Onun yanında iken müsaade alarak Bitlis'e gitmiş, Şeyh Nur Hamza'dan Kâdirî icazeti alıp döndükten sonra Küfrevî Dergâh'ında Nakşî tâci da giydirilmiştir. Onun Kâdirî çizgide pratikleri olsa da meşreben Nakşî yönünün ağırlıklı olduğu nakledilmektedir.⁶² Bitlis'ten Hasankale'ye, oradan Dinarkom'a görevlendirilmesinin ardından 1. Dünya Savaşı'nda Yavi'ye geçmiştir.⁶³ Ulemanın savaştan muaf olarak halkı irşâd ile görevlendirilmiş olmasına rağmen burada 60 kişilik milis kuvvetle, Küfrevî Degâhı'nın da muhtemel desteğiyle, Ermeniler'e karşı savaşmıştır.⁶⁴ Savaşın ardından kendisine Hasankale Müftülüğü teklif edilse de kabul etmemiş, Alvar Köyü'ne gelerek rahatsızlığının nüksettiği 1939 senesine kadar burada kalmış, ardından Erzurum'a taşınmıştır. 1946 yılına kadar devam eden hac yasaklarının ardından 1947, 1949 ve 1950 senelerinde hac vazifesini ifa etmek üzere seyahat etmiştir. Kalan ömrünü Erzurum'da geçiren Efe Hazretleri, 1956'da vefat etmiştir ve bugün Erzurum'un Alvar köyünde bulunan kabri hala önemli ziyaretgahlardandır.⁶⁵

Efe Hazretleri'nin, tasavvufî mensubiyeti itibariyle kendisini iki farklı koldan Nakşî-Kâdirî gelenek içerisinde konumlandığı görülmektedir.⁶⁶ Nakşî silsilede şeyhi Muhammed Küfrevî ve Kâdirî geleneğini kendisine aktaran Nur Hamza onun en yakın ilişki halkasını oluşturmakta ve böylelikle Hz. Peygamber'e kadar uzanan bir silsilede yer almaktadır.⁶⁷ Nakşî gelenekte Pazartesi ve Cuma geceleri devam ettirilen ve Hâce Muhammed Lutfi'nin her gün tekrar ettiği hatm-i hâce merasimleri gündelik pratikler içerisinde bu güçlü bağların sıkça tekrarını sağlamaktadır.⁶⁸ Onun merkezden uzak olması kendi muhitinde geleneksel tutumları sürdürmesine yardımcı olmuş görünmektedir. Bu noktada birkaç hususa dikkat çekmek gerekir. O milli mücadelede halkı örgütleyerek aktif rol alırken, Şeyh Sait isyanına karşı çıkmıştır. Siyasî hadiselerde reyini güçlü bir şekilde ortaya koyarak aksiyon alması İstanbul ulemasının tartışmalarından uzak kalsa da kendi bölgesini yakından takip ettiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bölgede hem ulemanın saygınlığının yanı sıra siyasilerin ilgisini de görmüştür. Ancak aktif siyasi olaylara müdahil olmaktan ziyade büyük vakalar sırasında halkın irşadında daha fazla rol aldığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de siyasî sebeplerle ezanın ve Kur'ân okumanın yasak olduğu bir dönemde, Nakşî gelenek içerisinde usûle vakıf kişilerin ancak katılabildiği hatm-i hâcegân meclislerine, nakşî intisabı olsun olmasın herkesi almıştır.⁶⁹ İmamlik vazifesi yaptığı

⁶⁰ Hâce Muhammed Lutfi, *Hulâsatü'l-hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi* (İstanbul: Efe Hazretleri Vakfı, 2013), 11.

⁶¹ Hüseyin Kutlu, *Efe Hazretleri: Alvar İmamı Muhammed Lutfi Efendi* (İstanbul: Sufi Kitap, 2022), 54.

⁶² Kutlu, *Efe Hazretleri: Alvar İmamı Muhammed Lutfi Efendi*, 68-70.

⁶³ Lutfi, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 11.

⁶⁴ Kutlu, *Efe Hazretleri: Alvar İmamı Muhammed Lutfi Efendi*, 11 ve 71.

⁶⁵ Kutlu, *Efe Hazretleri: Alvar İmamı Muhammed Lutfi Efendi*, 87; Lutfi, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 11.

⁶⁶ Hür Mahmut Yücer, "Bir Sosyal Ağ (Social Networks) Olarak Alvarlı Efe'nin Tarikatı ve Toplumsal Analizi", *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu*, ed. Cengiz Gündoğdu (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayinevi, 2013), 2/421.

⁶⁷ Yücer, "Bir Sosyal Ağ (Social Networks) Olarak Alvarlı Efe'nin Tarikatı ve Toplumsal Analizi", 2/422.

⁶⁸ Yücer, "Bir Sosyal Ağ (Social Networks) Olarak Alvarlı Efe'nin Tarikatı ve Toplumsal Analizi", 2/424.

⁶⁹ Kutlu, *Efe Hazretleri: Alvar İmamı Muhammed Lutfi Efendi*, 142-145.

camiler, tasavvufî pratikleri sürdürmesi, halkalarının devam etmesi açısından yaşadığı zorlu dönemde belli bir imkân tanımış olmalıdır. Onun bir diğer hususiyeti de bölge halkının etnik unsurlarına karşı eşit muamelede bulunmuş olmasıdır. Şiirlerinden, millî mücadeledeki tavrından, halkla, ulemayla irtibatından anlaşıldığı kadarıyla aşağıda da üzerinde durulacak “ümme” fikri onun bütün hayat unsurlarına sirayet etmiş gibidir.

Zikredilen ilmî ve manevî mensubiyetiyle tasavvufî geleneği takip eden Alvarlı Efe'nin dil yönünden bir gelenek içerisinde konumlandırılması da konumuz açısından oldukça önemlidir. O geniş halk kitlelerine erişirken şiirin anlatım gücünden her yönüyle istifade etmiştir. Hâce Muhammed Lutfî Osmanlı ve doğu edebiyatını temellük eden ve şekil ve muhteva itibarıyla bir geleneği sürdüren biri olarak tanımlanmaktadır.⁷⁰ Onun şiirlerinde Türk halk edebiyatının destan, koşma, mânî ve ninnilerini; divan edebiyatı nazım şekillerinden ise gazel, kaside, muasammat ve kıt'ayı kullandığı tespit edilmiştir.⁷¹ Şiirlerindeki söz varlığı incelendiğinde, onun Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinde kullanılan kelimeleri yeniden dolaşıma soktuğu, “700 yıllık bir geleneğin dili”ni sürdürdüğü ve yaşadığı çevrenin etkisiyle Erzurum ağzını kullandığı görülmektedir.⁷² Hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinde de yaşadığı toplumda önemli bir yere sahip olan aşıklara aşinalığının payı olduğu düşünülmektedir.⁷³

Hâce Muhammed Lutfî'nin *Hulâsatü'l-hakâyık*'ta yer alan Mevlid ve Mi'râciye bölümleri siyer edebiyatının cumhuriyet dönemindeki manzum teliflerine verilecek ender örneklerdendir. Bu form ve içerikte şöret bulmuş bir metinle henüz karşılaşmamış olsak da merkezin etkisinden kısmen uzak küçük sosyal ortamlarda bu tür başka metinlerin dolaşımında olması muhtemeldir. Alvarlı Efe Hazretleri'nin *Hulâsatü'l-hakâyık*'ta Hz. Peygamber'i odağa alarak yazıldığı farklı şiirler de olmakla birlikte bu çalışmada *Mevlid* ve *Mi'râciye* bahisleri ele alınmıştır. Her ne kadar kronolojik olarak mevlid mi'râcdan önce gerçekleşmiş olsa da *Hulâsatü'l-hakâyık* neşrindeki sıralama takip edilerek öncelikle *Mi'râc* bölümü ele alınmıştır.

1.1. Mi'râciye Bölümü

Mi'râciye kısmı eserin altıncı bölümüdür. 198 beyittir. İlk 5 beyit mi'râc gecesinin öneminden bahseder, 20. beyite kadar Allahu Teala'nın Cibril'e (a.s.) Hz. Peygamber'i huzuruna getirmesini emretmesi konu edilir, 20-30 arası beyitlerde Cibril'in gelişi ve Hz. Peygamber'in o anki hali anlatılır. 30-45 arası beyitler Cibril ve Hz. Peygamber'in diyalogudur, 46. beyitten sonra sırasıyla Hz. Peygamber'in Burak'a binerek Kudüs'e gidişi, orada kendinden önceki peygamberlere namaz kıldırması, Cebrail yardımıyla Sidre'ye gidişi ve Cebrail'in oradan ileri gidemeyişi, burada Refref'e binerek Allahu Teala'nın huzuruna çıkması, Allahu Teala'nın onu övdüğü âyetler ve hadisler, Resulullah'ın Allah'tan ümmeti için af dilemesi, bu duasının kabul oluşu, beş vakit namazın emredilişi ve Cebrail vasıtasıyla Mekke'ye dönüşü anlatılır. Evsaf-ı diğer başlığı altında ise ümmet için mi'râcın manası üzerinde durulur.

⁷⁰ Sinan Uyğur, “Alvarlı Muhammed Lutfî Efe'nin Şiir Dilinin Gelenele İlişkisi”, *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfî (Alvarlı Efe) Sempozyumu (25-26 Nisan 2013, Erzurum) Bildiriler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013), 1/567-568.

⁷¹ Musa Öksüz, “Alvarlı Efe'nin Hece ile Yazılmış Şiirleri Üzerine Bazı Tespitler”, *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfî (Alvarlı Efe) Sempozyumu (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınevi, 2013)*, 1/393.

⁷² Uyğur, “Alvarlı Muhammed Lutfî Efe'nin Şiir Dilinin Gelenele İlişkisi”, 1/574.

⁷³ Öksüz, “Alvarlı Efe'nin Hece ile Yazılmış Şiirleri Üzerine Bazı Tespitler”, 1/391.

Şiirden bazı seçme beyitlerle yukarıdaki olay örgüsünü şu şekilde aktarmak mümkündür:

*Cebrâül edeb ile verdi selâm
Hürmet ü ta'zîm ile etdi kelâm*

...

*Selâm eyler sana Rabbin yâ Resûl
Huzûr-i Hazret'ine eyle vüsûl*

...

*Ne inâyet bize kıldı o Ganî
Kabul etdi der-i dergâhe beni⁷⁴*

...

*Şehsüvâr olsun Burâk'ına Resûl
Dergeh-i cânânına ede vusûl*

*Ân-ı vâhidede Kuds-i Şerîfe
İndi evvelce o arz-ı zarîfe*

...

*Enbiyâ ervâhı hâzırlar imiş
Mescid-i Aksâ'da nâzırlar imiş⁷⁵*

...

*Enbiyâlar imâmı nûr-i Hüdü
İki rek'ât namazı etdi edâ⁷⁶*

...

*Sidre-i müntehâya oldu karîb
Cibrîl'in konağına indi Habîb*

...

*Dedi Cebrâül eyâ kân-ı kerem
Bir kadem ileri bassam yanaram*

...

*Ol zemân Refref'i gönderdi Hudâ
Refref'e rakîb ola nûr-i Hudâ⁷⁷*

...

*"Kâbe kavseyni ev ednâ" dan nişân
"Üdnü minni" emrederdi âl-i şân*

...

*Mazhâr oldum "limeallâh" sırrına
Ol dem erişdim kemâl-i birrine*

...

*Sana müştâktır "ev ednâ" gülleri
Sana âşık melekût bülbülleri⁷⁸*

⁷⁴ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 63.

⁷⁵ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 64.

⁷⁶ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 65.

⁷⁷ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 66.

⁷⁸ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 69.

...

“Rahmeten li'l-âlemîn” kıldım seni
Evvelâ tevhd eden sensin beni⁷⁹

...

Âl ü evlâdım fedâ-yı ümmetim
Ümmetime merhamettir himmetim⁸⁰

...

Seni râzı eylerem emreyledim
Sûre-i Duhâ'da evvel söyledim

“Rahmeten li'l-âlemîn” kıldım seni
Habîbiyyete lâyık buldım seni

Yevm-i mahşerde Livâü'l-hamd ile
Ümmetin olsun beraberce bile

Bahr-i rahmet hâzini kıldım seni
Va'dime sâdık bulursun sen beni”

...

Gerek bir armağân bizden habîbim
Götüresin bu ümmete tabîbim

Bu beş vakit namaz yâdiğer olsun
Tarafımdan size ber-güzer olsun⁸¹

...

O dem Cibrîl'e emreyledi Mevlâ
Kerîm ü Kâdir ü Kayyûm Teâlâ

Getirdi merhametle bu cihâne
Yetiştirdi o beyt-i Ümmühân'e⁸²

Mi'râcü'n-Nebî'de yer alan bu olay örgüsüne klasik siyer teliflerinde de rastlamak mümkündür. İbn Hişam'ın *es-Sīretü'n-Nebeviyye*'sinde İbn İshâk ve Abdullah b. Mesud'dan nakledilen rivayetlerde Cibrîl'in Hz. Peygamber'e üç kere gelerek onu uyandırdığından, kollarından tutarak onu kaldırdığından, ismi Burak olan bir bineğe bindirerek Beytü'l-Makdis'e götürdüğünden bahseder. Burak hakkındaki detaylı tasvirlerde onun daha önce de sırtında peygamberleri taşımış iki kanatlı katır ve eşek arası bir binek olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca Beytü'l-Makdis'te Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa ile birlikte peygambelerin kendisini karşıladığından ve onlara namaz kıldırıldığından da bahsedilmektedir. Cibrîl ile Burak arasında geçen bir konuşma nakledilerek Burak'ın

⁷⁹ Lutfi, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 70.

⁸⁰ Lutfi, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 71.

⁸¹ Lutfi, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 72.

⁸² Lutfi, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 73.

dilinden taşıdığı en kerem sahibi insanın o olduğu anlatılmaktadır.⁸³ İbn Hişâm'ın eserinde ayrıca Hz. Peygamber'in o gece gördüğü melekler ve diğer peygamberlerle ilgili ayrıntılı anlatımlar ve beş vakit namazın emredilmesi konusunda da rivayetler de bulunmaktadır.⁸⁴ Bu güçlü tasvirlerin manzum siyer teliflerini etkilediğini söylemek mümkündür. Her ne kadar Alvarlı'nın metninde doğrudan İbn Hişâm'a bir atıf olmasa da içerisinde yetiştirdiği muhit göz önüne alındığında klasik dönem siyerleri ve Osmanlı dönemi teliflerinden etkilenecek mi'râciyesinin muhtevasını belirlediği söylenebilir. Efe Hazretlerinin bu rivayetleri kullanması, bir tenkid sürecinden geçirmiş olsun olmasın (manzum bir metinde bunun izini görmemiz mümkün değildir), tercihlerini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Siyer yazıcılığı açısından metodolojik olarak rivayetlerin tenkidine ihtiyaç duyulsa da Alvarlı'nın geleneğe bağlılığını göstermesi bakımından bu bilgiler önemlidir. Zira modernleşme sürecinden sonra klasik siyerlerin muhteva tenkidinde kullanılan yöntemlerle bu rivayetlerin tamamının bir eserde yer alması güçtür.

Mi'râciye bölümünde -bazı eksiklikleri olmasına rağmen- genel kurgu siyer kitaplarında olduğu gibidir. Mi'râciye'de daha önceki mi'râciyelerde yer alan cennet cehennem tasvirlerine yer verilmemiştir. Ayrıca şiirde -biraz sonra ele alacağımız- güçlü bir ümmet vurgusu vardır. Birçok siyer kitabında ve mi'râc anlatısında geçen Hz. Peygamber'in mi'râcda kendisine sunulan şarap ve süttan sütü tercih etmiş olmasını ve bu sayede ümmetinin kurtuluşuna vesile olmasını anlatan rivayet burada yer almamıştır.⁸⁵ Şiirde yer alan bazı motiflerin ise klasik metinlerde olmasa da zamanla siyer yazımına dahil olduğu görülmektedir. Bu mi'râciyede de yer alan Hz. Peygamber'in Refref isimli bineği kullandığına dair bilgilerin erken dönem metinlerine dayanması zordur. Zira *Kütüb-i Sitte* ve klasik siyer metinlerinde bu isimde bir binekten bahsedilmemektedir.⁸⁶ Ancak divan edebiyatının mi'râcnâme türü metinlerinde yaygın bir şekilde Refref isimli bir binekten söz edilir.⁸⁷ Erken dönem hadis ve siyer metinlerinde yer almasa da Kur'ân'da geçmesi sebebiyle klasik dönemde ulemanın gündeminde refref kelimesinin anlamına dair tartışmalar vardır. Bu alimlerden biri olan Kurtubî (öl. 671/1273) Hz. Peygamber'in sidretü'l-müntehâya ulaştıktan sonra Refref isimli bir bineği kullandığına dair bir rivayetten bahseder ve Burak'ı peygamberlerin binmesi için Refref'i de cennet ehlinin binmesi için tahsis edilmiş binekler olarak yorumlar.⁸⁸ Bu yorumun sonraki literatürü doğrudan etkileyip etkilemediğini söylemek güçtür ancak divan edebiyatında geçen Refref isimli bineğe dair bilgilerin daha önceki literatüre dayanması muhtemeldir. Tasavvufta Cibrîl'in akli, Refref'in de ilahî aşkı sembolize etmesi⁸⁹ de manzum metinlerdeki bu kullanımı etkilemiş olmalıdır.

Metinde kaynakları açıkça zikredilmese de rivayetlere dayalı bir tahkiye üslubu kullanılmıştır. Senedi ortadan kaldırılan rivayet, anlatı içerisinde bir kişiden aktarılan bilgi

⁸³ Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Muhammed Nebîl Turayfî (Beirut: Dâru Sâdir, 2005), 2/20-21.

⁸⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/25-28.

⁸⁵ Bu rivayet İbn Hişâm'da geçmektedir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/21.

⁸⁶ İsmail Taşpınar, "Refref", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/34.

⁸⁷ Bu konuda bir araştırma için Bk. Bahanur Özkan Bahar, "Mi'râcın Yol Arkadaşlarından: Refref", *Yol Kitabı* (Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2022), 363-388.

⁸⁸ Bekir Tatlı, *Kütüb-i Sitte'de İsrâ ve Mi'râc Hadisleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2000), 64-65.

⁸⁹ Ömer Zülfe, "Refref (Edebiyat)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/34.

şeklinde değil Allahü Teala,⁹⁰ Cebrail⁹¹ ve Hz. Peygamber'in⁹² diliyle aktarılır. Şairin bir kul ve ümmetten bir bende olarak kendi sesinin duyulduğu mısralar ise rivayete dayalı değildir, kurguyu ve şiiri tamamlayıcı unsurlar olarak vardır.⁹³ Şair, insanlara Hz. Peygamber'i anlatan bir anlatıcı olarak metinde kendini konumlandırmaktadır.

Mi'râciye'de olaylar anlatılırken iki tema baskındır. Bunların ilki Hz. Peygamberi "tazim", ikincisi ise "ümme" kavramıdır. Şiirde Hz. Peygamber'i tazim için öncelikle Allahu Teala'nın habibi olması ve alemlerin onun hürmetine yaratılmasının işlendiği beyitler zikredilebilir:

*Dergehe dâvet edüp anı Ehad
Oldığıyçün Habîb-i Zât-ı Samed⁹⁴*

Ardından Cebrâil (as) onu davet etmek için geldiğinde büyük bir hürmet gösterir:

*Cebrâil edeb ile verdi selâm
Hurmet u ta'zîm ile etdi kelâm⁹⁵*

Felekler, melekler, arz ve arş Hz. Peygamber'e hayrandır:

*Hurmetinle dü-serâ buldu nemâ
Seni gözler bu gece ehl-i semâ⁹⁶*

*Kudûmun muntazırı cümle melek
Cemâlin müştâkıdır Arş u felek⁹⁷*

Mescid-i Aksa'da tebliğ görevi halen devam ettiği için önceki peygamberlerin de O'na hürmet ettikleri ifade edilir:

*Her biri merhabâ takdîm ederek
Kadr ü kıymetine tâzîm ederek⁹⁸*

*Mîrâc'ına bârekallâh dediler
Nûr-i didârına müştâk idiler⁹⁹*

Mi'râciye'de ikinci önemli unsur ise ümmet kavramıdır. Bu konunun işlendiği beyitlerde özellikle Hz. Peygamber'in ümmetine olan düşkünlüğü ifade edilmektedir:

⁹⁰ "Allahu Teala Cebrail (as)'a: Hurmet ile zâir ol Ahmed'imî / Vâsıl eyle bize Muhammed'imî"

⁹¹ "Cebrail (as), Hz. Peygamber'e: Selâm eyler sana Rabb'in yâ Resûl / Huzûr-i hazretine eyle vusûl"

⁹² "Hz. Peygamber, Allahu Teala'ya: Ümmetimin derdini verdin bana / Merhametin nevbeti geldi sana"

⁹³ "Efe Hazretleri: Dilersen Yâr-ı gâr'ın Ahmed olsun / Dilinde dâimâ Muhammed olsun"

⁹⁴ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 61.

⁹⁵ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 63.

⁹⁶ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 63.

⁹⁷ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 63.

⁹⁸ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 64.

⁹⁹ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 64.

İlticâm budur hemân yâ Rabbenâ
Ümmetimi dilerem yâ Rabbenâ¹⁰⁰

Ümmetim kaydı ciğerim dağlamış
Kayd-ı ümmet şeş cihetim bağlamış¹⁰¹

Ümmetimin derdini verdin bana
Merhametin nevbeti geldi sana¹⁰²

Âl ü evlâdım fedâ-yı ümmetim
Ümmetime merhametdir himmetim¹⁰³

Bu beyitlerde hem Hz. Peygamber'in mi'râc hadisesini yaşadığı Mekke döneminin sonunda Müslümanların içinde bulunduğu sıkıntılardan duyduğu üzüntü, hem kendisine yaşatılan bu mucizenin ümmetine bir benzerinin verilmesi arzusu edebî bir üslupla ifade edilmiştir.

Mi'râcı anlatırken müellifin Kur'ân âyetlerine telmihlerde bulunduğu, hadis, siyer ve tarih kitaplarından istifade ettiği ve tasavvufi bilgi edinme yoluyla kabul edilen hadisleri kullandığı görülmektedir. Bu kısımda yer alan “mâ evhâ”, “ev ednâ” ve “kâbe kavseyin” ifadeleri ile mi'râc hadisesine işaret eden فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ “o, bir yayın iki ucu aralığı kadar, belki daha da yakın oldu” فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ “Allah, o anda, kuluna vahyedeceğini vahyetti.” âyetlerine¹⁰⁴ atıfta bulunulmuştur.

Matla'-i mihr-i “mâ evhâ” şafakı
Kütüb-i münzelenin müttefakı

..
Sana müştâktır “ev ednâ” gülleri
Sana âşık melekût bülbülleri

...
“Kâbe kavseyini ev ednâ”dan nişân
“Üdnü minnî” emrederdi âlî şân¹⁰⁵

Cebrail'in (as) Hz. Peygamber'i almak üzere geldiğinde onun Ümmühânî evinde olduğuna dair rivayet şu beyitlerle aktarılır:

Mekke'ye indi bi-fermân-ı Hudâ
Kıldı râh-ı yârine rûhı fedâ

Buldu Ümmühân evinde o zemân
Gördü uykuda uyur dâru'l-emân¹⁰⁶

¹⁰⁰ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 70.

¹⁰¹ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 71.

¹⁰² Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 71.

¹⁰³ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 71.

¹⁰⁴ Aziz Kur'an, çev. Muhammed Hamidullah, Türkçeye Çeviren. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), en-Necm 53/9-10.

¹⁰⁵ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 69.

¹⁰⁶ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 62.

İsra Suresi 1. âyetinde Hz. Peygamber'in (sav) Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğü ifade edilmektedir. Burada Mescid-i Haram'ın bizatihi Harem-i şerîfi mi yoksa Mekke'nin tamamını mı ifade ettiği konusunda farklı görüşler vardır. Siyer ve hadis kitaplarının çoğunda Hz. Peygamber'in Harem-i Şerif'te uyumakta olduğu bilgisi verilerek mi'râc olayı anlatılmaya başlar. Bununla birlikte bazı rivayetlerde O'nun Ebu Tâlib'in kızı Ümmühânî'nin evinde uyuduğu sırada mi'râc olayının gerçekleştiği bilgisi de verilmektedir.¹⁰⁷ Müellifin de bu rivayeti tercih ettiği görülür. Ümmühânî rivayeti İbn Hişam'da yer almaktadır. Bu durum onun İbn Hişam'ı tercih ettiğini göstermeye yetmemektedir zira İbn Hişam Hicr'de iken mi'râc'a yükseltildiğine dair rivayetleri de alır¹⁰⁸ ve her iki rivayet de İbn İshak kaynaklıdır. Klasik literatürle gelen rivayetlerin zamanla yaygınlık kazanması her iki rivayetin de kullanılmasını mümkün kılmıştır. Müellifin tercih sebebine dair herhangi bir bilgiye sahip olmamakla birlikte mi'râc hadisesinde Ümmühânî rivayetlerinin de klasik siyer teliflerinden neşet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Daha önce zikredildiği gibi Hâce Muhammed Lutfî'nin Mi'râciye'sinde tasavvuf menşeli bilgiler yer almaktadır. Efe Hazretleri'nin mi'râciye'ye nûr-i Muhammedî rivayetiyle başladığı görülmektedir. Tasavvufi kültür içerisinde zengin anlamlar yüklenen bu bilgi Mevlid'de daha etkili bir üslupla ele alınmıştır.

1.2. Mevlid Bölümü

Hulâsatü'l-hakâyık'ın siyer edebiyatı açısından ikinci önemli kısmı Mevlid'dir. Mevlid bölümü de kaynakları itibariyle yukarıda zikredilen çerçeveye uygundur. 169 beyitten müteşekkil olan şiirde Allahu Teala'ya hamd ve Hz. Peygamber'e övgülerden sonra Hz. Âdem ve Havva'nın cennetteki hayatları ve yasak meyveyi yemelerine değinilir, ardından sırasıyla Şit, Nuh, İbrahim, İsmail peygamberlerin nûr-i Muhammedî'yi taşımak üzere yaratılışları anlatılır. Daha sonra Hz. Peygamber'in soyu Abdülmenaf, Haşim, Abdülmuttalib ve Abdullah'ın isimleriyle zikredilir ve akabinde Hz. Amine'nin Hz. Peygamber'e hamile kalışı, bunun kutlu bir haber oluşu uzunca anlatılır. 96. beyitte tarih belirtilerek doğumu anlatılmaya başlanır ve doğum esnasında gerçekleşen mucizeler edebî bir üslupla aktarılır.

Mevlid bahsinde siyer kitaplarındaki bilgilere paralel bir anlatım söz konusudur. Bu bölümde kaynakları bakımından yalnızca siyer teliflerinden değil tasavvufi rivayetlerden de istifade edilmiştir. Tasavvufi düşünceden gelen hadisler daha önce zikredildiği gibi hem naslara uygunluğu bakımından hem de keşf yoluyla alınan bilginin sahih kabul edilmesi bakımından itibar edilmiş rivayetlerdir. Avlarlı Efe hazretlerinin içinde yoğrulduğu tasavvufi kültür bu rivayetleri Mi'râciye veya Mevlid'inde kullanmasını sağlamıştır.

Mevlid'in ana teması Nûr-i Muhammedî düşüncesidir. Nûr Suresi'nin 35.¹⁰⁹ âyeti merkezinde gelişen bu düşünce tasavvuf kültüründe oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Ka'bu'l-Ahbar'ın (öl. 34/654) bu âyetteki "nûr" kelimesiyle Hz. Peygamber'in kastedildiği

¹⁰⁷ Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Muhammed Nebîl Turayfî (Beyrut: Dâru Sâdir, 2005), 2/20.

¹⁰⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/21.

¹⁰⁹ "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde kandil bulunan bir oyuğa benzer. Kandil bir cam içindedir, cam ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır; o nurunu -ne doğuya ne batıya ait- kutsanmış bir zeytin ağacından alır. Ateş değmese bile, neredeyse onun yağı aydınlatır. Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur. Ve Allah, insanlar için örnekler verir ve Allah, her şeyi bilir." Aziz Kur'an, çev. Muhammed Hamidullah, Türkiye Çeviren. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), en-Nûr, 24/35.

şeklindeki yorumu daha sonraki dönemlerde önemli bir delil olarak kullanılmıştır.¹¹⁰ Bu yorumu tasavvufi manada zenginleştirerek kullanan ilk kişi ise Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'dir.¹¹¹ Âyetle ilgili farklı yorumlar bulunmakla birlikte özellikle tasavvufi çevrede nur-i Muhammedî'nin delili olarak kabul edildiği açıktır. Tüsterî'den sonra da bu yorumu kabul eden mutasavvıflar olmuştur.

Nur-i Muhammedî meselesinde atıf yapılan diğer bir âyet Araf Suresi'nin 172. âyetidir.¹¹² Âyet, Tüsterî tarafından Hz. Peygamber'in nurunun nebilerden kendisinde kadar intikal ettiği şeklinde yorumlanmıştır.¹¹³ Hz. Peygamber'in nübüvvet tarihinin son halkası olarak anlatılması siyer edebiyatında yeni bir unsur değildir. Başından itibaren siyer eserlerinde de Hz. Peygamber'in "Âdem ruh ile beden (bazı rivayetlerde çamur) arasında iken ben peygamber idim." hadisi aktarılmaktadır.¹¹⁴ Bu metni farklı kılan, hakikat-i Muhammediye'nin yaratılışın sebebi oluşu cihetinden meseleyi ele almasıdır ki bu hem tasavvufta hem de genel olarak İslam âlimleri arasında yaygın bir kanaattir.¹¹⁵ Lutfi bu düşüncenin işlendiği beyitlere sıkça yer vermiş,¹¹⁶ Mevlid'inde Nur-ı Muhammedî'nin resuller yoluyla intikalini aşağıdaki beyitlerde uzunca anlatmıştır. Şiirin, siyer yazıcılığındaki modernleşme tecrübesine rağmen tasavvufi yorumu bu kadar güçlü bir şekilde ihtiva etmesi önemlidir.

*Hazret-i Âdem'i halk etti Hudâ
Nesl-i pâkinden gele nûr-i Hudâ*

*Cedd-i pâki ola Zât-ı Ahmed'in
Hâmil ola nûrunu Muhammed'in*

*Hâmil-i nûr-i Muhammed habbezâ
Şânına allame'l-esmâdir sezâ*

*Nûr-i Ahmed ki erişdi Âdem'e
Heç melekler secde etdi Âdem'e*

*Nûr-i Ahmed Âdem'i gör n'eyledi
Mele-i a'lâda sultân eyledi¹¹⁷*

...

*Havvâ ana Şît'e oldu hâmile
Merhamet-i Kerîm ile doldular*

¹¹⁰ Çınar Mahmut, *İslami Literatürdeki Nûr-i Muhammedî Anlayışının Nübüvvet Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2006), 40.

¹¹¹ Mahmut, *İslami Literatürdeki Nûr-i Muhammedî Anlayışının Nübüvvet Açısından Değerlendirilmesi*, 41.

¹¹² "Hani Rabbin (ezelde) âdemoğullarının sulblerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demişti. Onlar da 'Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)' demişlerdi. Böyle yapmanız kıyamet günü, 'Biz bundan habersizdik' dememeniz içindir." A'râf, 7/172.

¹¹³ Mahmut, *İslami Literatürdeki Nûr-i Muhammedî Anlayışının Nübüvvet Açısından Değerlendirilmesi*, 42-45.

¹¹⁴ Her iki rivayet için de bk.: İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/123.

¹¹⁵ Algül, "Bir Tarihi Gözüyle Mevlid", 334; Mustafa Fayda, "Siyer ve Türkiye'de Siyer Yazıcılığı Meselesi", *Siret Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 30.

¹¹⁶ Palabıyık, "Alvarlı Muhammed Lutfi'nin Hz. Peygamber Algısı", 2/362.

¹¹⁷ Lutfi, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 77-78.

Şît vücuda geldi nûr-i Ahmed'i
Gözterirdi cemâl-i Muhammed'i

Nevbet ile Nûh'a geldi nûr-i pâk
Görse Yûsuf der idi rûhî fedâk

Tâ ki İbrâhim'e erişdi bu nûr
Kâinata doğdu bir şems-i sürûr

İsmâil düşünce rahm-i mâdere
Nûr nüzûl etdi o demde Hâcer'e

İsmâil Arş-ı berîn bir nûr idi
Nûr-i muhtâr-i Hudâ'ya Tûr idi

Ced-be-ced nakletdi nûru Ahmed'in
Eşref idi ecdâdı Muhammed'in

Her kime uğradı ise işbu nur
Her kemâlât etdi anlardan zuhur

Âkbet Abd-i Menâf'dan Hâşim'e
Kıldı Abdülmuttalib'de hâtime

..

Hazret-i Abdullâh'a gelince nûr
Mekke oldu ol zemân dârü's-sürûr

Ol zemân mihr-i münevver Âmine
Ana olacak Muhammed Emin'e

Âmine Abdullah'ın âilesi
Oldu âhir Hazret'in hâmilei

Hâmil oldu nûr-i Muhammed'i ol
Sâhibine nûrunu ede vüsûl¹¹⁸

Mevlid'de işlenen ikinci tema tebşirattır. Siyer edebiyatının başlıca konularından biri olan tebşiratın uzun ve etkileyici bir edebî anlatımla yazıldığı görülür. Hz. Peygamber'in peygamberliğini müjdeleyen çok sayıda tarihî rivayet siyer edebiyatında işlenmiştir. Ancak burada özellikle Hz. Amine'ye bir Peygamber'e hamile olduğu müjdesinin verilmesi üzerinde durulması dikkat çekmektedir.

¹¹⁸ Lutfi, *Hulâsatü'l-hakâyık*, 79-80.

*Kâbetullah'dan erişdi bir nidâ
Gûş-i câna geldi bir güzel sadâ*

*Hamlin ise enbiyâ merdânesi
Ey Habîb-i Kibriyâ'nun ânesi¹¹⁹*

Hâce Muhammed Lutfî'nin eserinin mevlide ayrılan bu kısmının sonunda 12 kıtadan oluşan ve hece ölçüsüne göre yazılmış mevlid konulu bir şiir¹²⁰ olması da dikkat çekicidir. O üslup, fikriyat ve kaynak itibariyle klasik dönemi devam ettiren ve bu konuda ısrarcı davranan biri olarak her iki şiir formunu da kullanmıştır.

Sonuç

Başlangıcından günümüze kadar İslam tarihinde sürekliliği olan önemli bir tür olarak siyer telif geleneği çok katmanlı metin türleri ve yazım teknikleriyle zengin bir edebiyata sahiptir. Siyer edebiyatının tarihi süreci incelendiğinde modern dönem öncesinde kendi iç dinamikleriyle şekillenen bir yapıda olduğu görülmektedir. Şekli unsurlarında bazı dönüşümler yaşansa da üslup, kaynaklar ve yöntem bakımından Hz. Peygamber anlatısında belli ortaklıkların muhafaza edildiği görülmektedir. Onun hayatını bütünüyle ve teferruatlı olarak ele alan eserler, bunların tenkidi ve bugünkü siyer araştırmalarına denk düşen şerh ve haşiyeler, muhtasar siyer telifleri, müstakil siyer konularına dair telif türleriyle siyer literatürü gittikçe genişlemiştir.

Osmanlı dönemi siyer yazıcılığı, medrese eğitiminin nazarî çerçevesine dahil olmasa da oldukça zengin bir metin üretim tecrübesini bünyesinde barındırmaktadır. Osmanlı sarayı, ulema evleri, camiler ve çeşitli diğer okuma mekânları, belli zaman dilimlerinde özellikle okunması tercih edilen mevlid ve mi'râciye türü eserleri yaygınlaştırmıştır. Modernleşme süreçleri diğer ilim dallarında olduğu gibi siyer sahasında da geleneksel birikimi neredeyse bütünüyle reddeden bir telif tarzını doğurmuştur. Hz. Peygamber'e hitap biçiminin değişmesi, onun hayatına dair rivayetlerin ithal argümanlarla reddi, kaynakların güvenilirliğinin sarsıcı ve tahripkâr bir şekilde tenkidi bu dönemin metinlerini şekillendirmiştir. Kaybolan veya terkedilen siyer telif tarzlarından biri de siyerin manzum üslupta telifidir.

Modern dönemin genel fikrî temayülleri ve yazım tarzı, tasavvufî bir terbiye ile yetişmiş olan Hâce Muhammed Lutfî'nin siyer telif tarzını etkilememiştir. Zengin bir tasavvufî ve edebî geleneğin devamı olarak ve içinde büyüdüğü geleneğin nakilcisi olmak konusunda ısrarcı denilebilecek bir tutumla manzum bir siyer telif etmiştir. Bu ısrarını onun rivayet tercihlerinde görmek mümkündür. Hem mevlid hem de mi'râciye kısımlarında klasik anlatıyı tekrar eden bir yapısı vardır. Kaynaklarına açıkça referans vermese de içinde beslendiği muhitin etkisini bu metinlerde açıkça görmek mümkündür. Telif üslûbu itibariyle de klasik manzum mevlid ve mi'râciyelerde olduğu gibi aruz ölçüsü kullandığı görülmektedir. Bu yönleriyle siyer edebiyatı açısından önemli bir mevlid ve mi'râciye geleneğinin devamı olduğunu ve manzum siyer teliflerinin bir örneğini sunduğunu görmek mümkün olsa da dönemi içerisindeki yerini ancak muasır olan alimlerin benzer eserlerinin incelenmesi sonucunda netleştirmek mümkün olacaktır.

¹¹⁹ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyk*, 81.

¹²⁰ Lutfî, *Hulâsatü'l-hakâyk*, 88.

Kaynakça | References

- Açıl, Berat. "Tercümeden Telif, Osmanlı'dan Günümüze Siyer Yazıcılığında Ne(ler) Değişti?" *Siyer Atölyesi Çalışmaları*. 169-180. İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2010.
- Akar, Metin. "Nâyî Osman Dede ve Mi'râciyesi". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1981), 1-16.
- Akyürek, Yakup. *Siyer Edebiyatı: Endülüs*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2023.
- Algül, Hüseyin. "Bir Tarihçi Gözüyle Mevlid". *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. ed. Bilal Kemikli - Osman Çetin. 327-341. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Anar, Turgay. "Siyerden Romana 'Düşüş': Hz. Muhammed'i Konu Edinen Türk Romanlarında Bellek, Bilinç ve Tasvir". *Sîreti Sûrette Görmek I-II, Çalıştay Tebliğler Kitabı*. 157-162. İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2018.
- Arapkırlioğlu, Muhyiddin Çelebi. *Yeni Mevlid-i Nebevi: Süleyman Çelebi'nin Mevlidi esas ittihaz edilerek yazılmıştır*. Dersaadet: Matbaa-i Orhaniye, 1335.
- Arpaguş, Hatice K. "Osmanlı Dönemi Siret Yazıcılığında Peygamber Algısı". *Sîret Sempozyumu I-Türkiye'de Sîret Yazıcılığı*. 67-101. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Bahar, Bahanur Özkan. "Mi'râcın Yol Arkadaşlarından: Refref". *Yol Kitabı*. 363-388. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2022.
- Çetin, Osman. "Tarihte İlk Resmi Mevlid Merasimleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987), 73-76.
- Çorak, Reyhan. "Klasik Türk Edebiyatı'nda Siyer ve Siyer Konulu Edebi Türler". *Siyer Atölyesi Çalışmaları*. 83-98. İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2010.
- Demircan, Adnan. *Abbâsilerin Sonuna Kadar İslâm Tarihi Literatürü*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Demircan, Adnan. "Cumhuriyet Dönemi (1923-2010) Siyer Çalışmaları". *Siret Sempozyumu*. 37-58. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Demircan, Adnan. "Cumhuriyet Döneminde Telif Edilen Bazı Popüler Siyer Kitaplarında Temel Siyer Kaynaklarının Kaynaklık Değeri". *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 2/1 (2016), 11-30.
- Dermenghem, Emile. *Hz. Muhammed ve Risaleti*. çev. Ahmet Ağırakça. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Dûrî, Abdülazîz ed-. *İslam Tarih Yazıcılığı (Müslümanlarda Tarih İlminin Doğuşu)*. çev. Halil İbrahim Hançabay vd. İstanbul: Albaraka Yay., 2023.
- Durmuş, İsmail. "Mevlid (Arap Edebiyatı)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/480-482. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Erol, Safiye. *Çölde Biten Rahmet Ağacı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 5. Baskı., 2001.

- Erşahin, Seyfettin. “Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”. *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* 18/3 (2005), 335-358.
- Esed, Muhammed. *Mekke'ye Giden Yol*. çev. Cahit Koytak. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Fayda, Mustafa. “Siyer ve Türkiye’de Siyer Yazıcılığı Meselesi”. *Siret Sempozyumu*. 23-33. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Fazıl, Necip. *Esselâm*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 14. Basım., 2010.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Muhammed Nebîl Turayfî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 2005.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2012.
- Kara, İsmail. *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Bir Mesele Olarak İslâm*. 2 Cilt. İstanbul: Dergah, 2008.
- Kara, Mustafa. “Mirâc Mirâciye ve Bursalı Safiye Hâtun'un Vakfiyesi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 25-40.
- Kara, Mustafa - Bilal Kemikli (ed.). *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi, 2007.
- Karataş, Ali İhsan. “Osmanlı Toplumunda Hz. Peygamber Sevgisinin Tezahürü Olarak Kurulan Mevlid Vakıfları”. *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 6/11 (2008), 47-78.
- Kemikli, Bilal - Osman Çetin (ed.). *Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi [Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu (2009 : Bursa)]*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.
- Koçakoğlu, Bedia - Koçakoğlu, Ahmet. “Türk Romanında Bir Yetim (Cumhuriyet Dönemi Türk Romanının Siyer-i Nebî Yaklaşımı)”. *Türkiye’de Tüm Yönleri ile Siyer Çalışmaları Sempozyumu Tebliğ Kitabı*: 9-12 Nisan 2015. 109-138 İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2016.
- Köse, Feyza Betül. *Lisansüstü Siyer Tezleri -1980-2023*. Kahramanmaraş: Samer, 2023.
- Kutlu, Hüseyin. *Efe Hazretleri: Alvar İmamı Muhammed Lutfi Efendi*. İstanbul: Sufi Kitap, 4. Baskı, 2022.
- Lings, Martin. *Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Lutfî, Hâce Muhammed. *Hulâsatü'l Hakâyik ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi*. İstanbul: Efe Hazretleri Vakfı, 2013.
- Mahmut, Çınar. *İslami Literatürdeki Nûr-i Muhammedî Anlayışının Nübüvvet Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2006.
- Öksüz, Musa. “Alvarlı Efe'nin Hece ile Yazılmış Şiirleri Üzerine Bazı Tespitler”. *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu (25-26 Nisan 2013, Erzurum) Bildiriler*. ed. Cengiz Gündoğdu. 1/391-407. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013.

Öz, Şaban. *Elçi*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.

Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 2008.

Öz, Şaban. “Son Dönem (2000-2010) Türkçe Siyer Kitaplarındaki Hatalar Çerçevesinde Siyer Yazıcılığının Sorunları ve Çözüm Önerileri”. *Siret Sempozyumu*. 291-363. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Öz, Şaban. “Telif Siyer Metinleri Özelinde Cumhuriyet Dönemi (1930-1970) Siyer Yazıcılığı Üzerine Bazı Mülahazalar”. *İslâm Tarihi Yazıcılığına Dair Araştırmalar: Prof. Dr. İbrahim Sarıçam'a Armağan*. ed. Mehmet Özdemir vd. 353-388. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022.

Özdemir, Mehmet. “Siyer Yazıcılığı Üzerine”. *Milel ve Nihal* 4/3 (2007), 129-162.

Özkat, Mustafa. *Münîrî'nin (öl. 1521?) Manzum Siyer-i Nebî'si Cilt: IV-V (İnceleme Metin)*. Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora, 2011.

Öztürk, Hakan. *Cumhuriyet Dönemi İslâm Tarihi Çalışmalarında Hz. Muhammed (sav) Tasavvuru*. Ankara: İlahiyat Yay., 2023.

Pala, İskender. *Hz. Muhammed (sav) için Bülbül'ün Kırk Şarkısı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.

Palabıyık, M. Hanefi. “Alvarlı Muhammed Lutfi'nin Hz. Peygamber Algısı”. *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu (25-26 Nisan 2013, Erzurum) Bildiriler*. ed. Cengiz Gündoğdu. 2/355-381. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013.

Pekolcay, Necla vd. *İslami Türk Edebiyatında Şekil ve Nevilere Giriş*. İstanbul: Kitabevi, 1996.

Poyraz, Esra Fahriye. “Popüler Siyer Romanlarına Eleştirel Bir Yaklaşım Denemesi”. *Sîreti Sûrette Görmek I-II, Çalıştay Tebliğler Kitabı*. 69-80. İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2018.

Saraçoğlu, Tuba Nur. “Cihet-i Vahde Risalesi Çerçevesinde Siyer ve Siyer Edebiyatı”. *Otur Baştan Yaz Beni: Oto-Biyografiye Taze Bakışlar*. ed. Abdülhamit Kırmızı. 197-223. İstanbul: Küre, 2. Baskı, 2013.

Saraçoğlu, Tuba Nur. “Cumhuriyet Dönemi Akademik Siyer Çalışmalarının Panaroması”. 13-27. İstanbul: Meridyen Kitaplığı, 2010.

Saraçoğlu, Tuba Nur. *İbn Sa'd (ö. 230/845)*. ed. Levent Öztürk. İstanbul: Siyer Yayınları, 2022.

Saraçoğlu, Tuba Nur. “Kitab ve Sâhibü'l-Kütüp: Cârullah Efendi'nin Siyer ve Tarih Kitapları”. *Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*. ed. Berat Açıl. 333-357. İstanbul: İlem, 2020.

Soler, Renaud. *Une histoire de la sîra à l'époque ottomane (XVe-XIXe siècle). Production et formes de la manifestation du savoir historique sur la vie du prophète Muḥammad*. Paris: Sorbon Üniversitesi, Doktora, 2021.

Şimşir, Mehmet. “Manastırlı Mehmet Rifat'ın ‘Tuhfetü'l-İslâm’ Adlı Eseri Özelinde Osmanlı'da Türkçe Siyer Çalışmaları”. *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 15/30 (2017), 311-332.

- Taşpınar, İsmail. "Refref". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/534. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Tatlı, Bekir. *Kütüb-i Sitte'de İsrâ ve Mi'râc Hadisleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2000.
- Uğur, Abdullah - Karagöz, Ensar. "Her Şey Değişirken: Şeyh Mehmed Raşid Efendi ve 'Sırf Türkçe' Mevlidi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 63/2 (2022), 683-707.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2022-1181690>
- Uygur, Sinan. "Alvarlı Muhammed Lutfi Efe'nin Şiir Dilinin Gelenekle İlişkisi". *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu (25-26 Nisan 2013, Erzurum) Bildiriler*. 1/567-575. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Mi'râciyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/135-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Yıldız, Güllü. "'Devr-i Cedid' ve Din: Sultan Reşad Döneminde Siyer Tartışmaları". *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi* 3 (2018), 1028-1056.
- Yıldız, Güllü. "İki Siyer Tek Müellif: Düzceli Yusuf Suad'ın Siyer Telifleri". *Otur Baştan Yaz Beni : Oto/Biyografiye Taze Bakışlar*. 227-272. İstanbul: Küre, 2. Baskı, 2013.
- Yıldız, Güllü. "Memlükler Dönemi Siyer Yazıcılığına Genel Bir Bakış". *İslâm Tetkikleri Dergisi* 10/1 (2020), 333-363. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2020.671401>
- Yıldız, Güllü. *Moğultay b. Kılıç (öl. 762/1361)*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2022.
- Yıldız, Güllü. *Siyerde Şerh-Haşiye Geleneği Moğultay b. Kılıç Örneği*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.
- Yıldız, Güllü. *Süheylî (öl. 581/1185)*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Yılmaz, Rahile Kızılkaya. "Cumhuriyet Dönemi Popüler Siyer Kitaplarına Dair Bazı Mülahazalar". *Siyer Atölyesi Çalışmaları*. 15-35, İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2013.
- Yonar, Gönül. "2000 Sonrası Siyer Konulu Romanlarda Kadın Sahâbe Profilleri". *Hadis ve Siyer Araştırmaları (Dergi)* 1/1 (2015), 164-180.
- Yücer, Hür Mahmut. "Bir Sosyal Ağ (Social Networks) Olarak Alvarlı Efe'nin Tarikatı ve Toplumsal Analizi". *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu (25-26 Nisan 2013, Erzurum) Bildiriler*. ed. Cengiz Gündoğdu. 2/417-430. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Zülfe, Ömer. "Refref (Edebiyat)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/534-535. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.